

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

UTICAJ MEDIJA NA HUMANU SIGURNOST

- Magistarski rad -

Kandidat:
Katarina Marković
Broj indeksa: 857/II-SPS

Mentor:
prof. dr. Emir Vajzović

Sarajevo, novembar 2022. godine

Marković Katarina

Uticaj medija na humanu sigurnost

SADRŽAJ

Sažetak.....	5
Skraćenice.....	6
Popis tabela.....	6
Popis slika.....	6
1. Teorijsko-metodološki okvir rada.....	7
1.1. Uvod.....	7
1.2. Teorijske osnove rada.....	10
1.3. Metodološki okvir rada.....	12
1.3.1. Problem istraživanja.....	12
1.3.2. Predmet istraživanja.....	13
1.4. Kategorijalno pojmovni sistem.....	15
1.5. Ciljevi istraživanja.....	17
1.5.1. Naučni ciljevi.....	17
1.5.2. Društveni cilj.....	18
1.6. Sistem hipoteza.....	18
1.6.1. Generalna hipoteza.....	18
1.6.2. Posebne-pojedinačne hipoteze.....	18
1.7. Sistem varijabli.....	18
1.8. Sistem indikatora.....	19
1.9. Način istraživanja.....	19
1.10. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	21
1.11. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	21
2. Humana sigurnost.....	22
2.1. O humanoj sigurnosti i faktorima koji na nju utiču.....	22
2.2. Medijsko, informacijsko i platformsko društvo.....	27
2.3. Medijska i informacijska pismenost.....	35
3. Audio-vizuelno medijsko okruženje u Bosni i Hercegovini.....	39
3.1. Mediji u Bosni i Hercegovini.....	39
3.2. Najzastupljeniji mediji.....	41
3.3. Najčitanije teme u protekle tri godine.....	43
4. Mediji i humana sigurnost.....	49
4.1. Refleksija svjetskih dešavanja na Bosnu i Hercegovinu.....	49
4.2. Politička situacija u Bosni i Hercegovini.....	56
4.3. Uloga medija u životu savremenog čovjeka.....	58
5. Zaključak.....	61

Bibliografija	64
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA.....	67

Sažetak

Rad koji za cilj ima prikazati sve veći uticaj savremenih medija na život čovjeka i njegovu sigurnost. Htjeli mi to priznati ili ne – umjetna inteligencija, pojava platformi, sve naprednijih pametnih uređaja i algoritama dovela je do toga da društvene mreže preuzimaju ulogu „medija“ dok svi ostali, profesionalni mediji i sami građani, postaju „samo“ proizvođači sadržaja. Savremeni čovjek primoran je pronaći pravi način djelovanja u borbi sa medijima i svim onim što ih danas karakteristiše. Pravi način djelovanja čovjek pronalazi što boljim razumijevanjem medijske i informacijske pismenosti. Humana sigurnost važna je za svaki segment života, zato je čovjek dužan prvenstveno prema samom sebi, a zatim i prema cjelokupnom društvu da radi na poboljšanju ličnog osjećaja sigurnosti.

Ključne riječi: sigurnost, humana sigurnost, mediji, umjetna inteligencija, algoritmi, društvene mreže, medijska i informacijska pismenost.

Skraćenice

BD – Brčko Distrikt

BiH – Bosna i Hercegovina

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

MIP – Medijska i informacijska pismenost

PDV – Porez na dodatnu vrijednost

RAK – Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine

SAD – Sjedinjene Američke države

UNDP – United Nations Development Programme (Program Ujedinjenih nacija za razvoj)

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija)

UN - United Nations (Ujedinjene nacije)

Popis tabela

Tabela 1. Područja ljudske sigurnosti

Popis slika

Slika 1. Senzacionalizam na Balkanu

Slika 2. Naslovna strana novina

Slika 3. Ukrajina vs Rusija – vojna moć

Slika 4. Prikaz najmonstruoznije kriminalne grupe u medijima

Slika 5. Nivo siromaštva za vrijeme pandemije

Slika 6. Protesti za vrijeme korona virusa

Slika 7. Prazne police u trgovinama

Slika 8. Posljedice cyber nasilja

1. Teorijsko-metodološki okvir rada

1.1. Uvod

U savremenim sigurnosnim studijama sve češće se poklanja posebna pažnja humanoj sigurnosti. Iako se može reći da ovaj segment sigurnosti zauzima posebno mjestu u sigurnosnim studijama, ipak ne možemo kazati da je on pretjerano istražen i da se njime analitičari bave u nekoj većoj mjeri. Uopšteno rečeno, ljudska ili humana sigurnost znači zaštitu svih ljudskih života na načine koji doprinose poboljšavanju ljudske slobode i ljudskog osjećaja sigurnosti. Dakle, humana sigurnost ne znači ništa drugo već svakodnevnu zaštitu ljudi od kritičnih, teških i sveprisutnih široko rasprostranjenih prijetnji i situacija. Naravno, tako nešto stavlja na raspolaganje korištenje resursa i procesa koji se zasnivaju na ljudskim snagama i težnjama. Ujedno to znači i stvaranje političkih, društvenih, ekoloških, ekonomskih, vojnih i kulturnih sistema koji zajedno daju ljudima gradivne blokove za preživljavanje, život i dostojanstvo – cjelokupni sistem gdje se ljudi osjećaju sigurnije i bolje. Humana sigurnost integriše tri vrste sloboda: slobodu od straha, slobodu od oskudice i slobodu od poniženja. Kada bismo pokušali da ove tri gore spomenute slobode rangirano po važnosti, sigurno se ne bismo jednoglasno dogovorili oko njihovog poretka. Svaka od njih ima dovoljno argumenata da se nađe i na vrhu i na dnu te ljestvice. Sloboda od straha se odnosi na zaštitu pojedinaca od prijetnji usmjerenih na njihovu sigurnost i fizički integritet i uključuje različite oblike nasilja koji ne moraju nužno proizlaziti iz države u kojoj žive ili se nalaze u tom trenutku, one mogu proizaći iz vanjskih država ili pak odnosa države prema svojim građanima, odnosa jedne grupe prema drugoj, ali isto tako i odnosa pojedinaca prema drugim pojedincima i/ili grupama. Sloboda od oskudice odnosi se na zaštitu pojedinaca kako bi zadovoljili svoje osnovne ljudske potrebe, kao i ekonomske, socijalne i ekološke aspekte života i omogućavanje da obezbijede sredstva za život. Sloboda od poniženja odnosi se na promociju poboljšanog kvaliteta života i unapređenja ljudskog blagostanja koje omogućava ljudima da prave izbore i traže prilike koje će ih osnažiti. Niz je faktora koji što direktno, što indirektno mogu na bilo koji način uticati na humanu sigurnost i uopšteno na čovjeka i kako će se on osjećati.

Obzirom na prebrz ritam života, koji nam je na neki način nametnut od strane savremenog društva, moramo imati na umu da su mediji i svakodnevna izvještavanja o raznoraznim temama postali sastavni dio naših života. Svako od nas je individua za sebe i informacije koje dolaze do nas razumijevamo na različit način, pa samim tim se one različito i tumače unutar naših glava.

Uloga i uticaj medija na savremeno društvo nije fenomen novijeg datuma, ali je područje kojem treba posvetiti posebnu pažnju, naročito kada govorimo o humanoj sigurnosti, ali i sigurnosti uopšte. Glavni je cilj medija zadovoljavanje potrebe čovjeka da bude obaviješten o važnim društvenim procesima i svim relevantnim događanjima, a preko medija se prenose informativni, edukativni i zabavni sadržaji koji imaju uticaj na svaku osobu, bilo koje životne dobi. Svjedoci smo koliko je zaista postalo važno da danas budemo medijski i informacijski pismeni i da na valjan način rezonujemo šta je za nas ispravno, a šta ne od onoga što nam se nudi i servira u medijima. S toga, poseban akcent u radu biće stavljen na medijsku i informacijsku pismenost, te ukazivanje na njenu potrebu i važnost u životu savremenog čovjeka. Složićemo se da mediji nisu ni štetni ni korisni, ali u isto vrijeme mogu biti i jedno i drugo. Oni grade i ruše naša mišljenja, utiču na naše emocije, mogu nas razveseliti, rastužiti, smiriti, potaknuti na neko djelovanje itd. Oba načina djelovanja na pojedinca utiču na formiranje stavova tog pojedinca i izgradnju njegovog identiteta.

Prvi dio rada, ako izuzmemo uvod i teorijsko – metodološki okvir istraživanja, za cilj će imati da nas što bliže upozna sa humanom sigurnošću, te šta i ko to može na nju uticati. Naravno, govoriće se o transformaciji savremenih medija, te koja je njihova uloga u savremenom dobu. Koliko zapravo mediji mogu uticati na život čovjeka, šta sve danas nazivamo medijima i koliko je teško odoliti svemu lošem što nose sa sobom. Biće govora i u čemu se tačno ogleda pozitivni, odnosno negativni uticaj medija. Takođe, u ovom dijelu dotaći ćemo se i medijske i informacijske pismenosti, koliko je zastupljena i u čemu se ogleda njen značaj.

Drugi dio rada, ukazaće nam na studiju slučaja u Bosni i Hercegovini. Prije svega, zanima nas kako medijski natpisi utiču na ljude u Bosni i Hercegovini, koliko mediji i medijska izvještavanja mogu da utiču na njihova svakodnevna razmišljanja i poglede na život. Obzirom da je akcenat stavljen na period od posljednjih nekoliko godina, što je relativno skorije vrijeme, ne možemo a da se ne dotaknemo teme korona virusa i pandemije koja je pokorila čitav svijet, bez izuzetka. Biće nam predloženo i šta karakteriše kako bosansko-hercegovačke, tako i balkanske medije i naslovne strane. Šta ljudi vole najviše čitati, kako privući njihov „klik“. Zanima nas i koji su to najčitaniji bosansko-hercegovački portali i najčitanije teme u periodu od 2019 do 2022. godine.

Treći dio rada, gdje će nam prethodni dio poslužiti kao uvertira za ono o čemu su mediji najviše pisali i izvještavali, a odnosi se na vijesti koje su potkrepljene trenutno najaktuelnijom situacijom u svijetu - sukobu između Rusije i Ukrajine. Kako se ovaj sukob odrazio na svijet i Bosnu i Hercegovinu, kako su vodeći domaći političari pokrenuli teme o potencijalnom ratu i reprizi devedesetih godina na ovom području, te kako se takvi natpisi mogu odraziti na naše društvo. Ovaj dio rada će biti prikazan kao odraz uticaja političke i društvene situacije u svijetu

na situaciju u Bosni i Hercegovini i dešavanjima na političkom polju. Unutrašnja i vanjska politika koju vodi jedna država ima veliki uticaj na humanu sigurnost, te stoga posebna pažnja ide i na izvještavanje medija o ovoj temi.

Kako je ranije navedeno mediji su ti koji nas mogu oblikovati, preurediti ili nadograditi naše stavove, ali isto tako i ubijediti u nešto što nam se svakodnevno nameće. Takođe, daće nam preglednu sliku svega gore navedenog. Istaći će koliki je i kakav uticaj medija na humanu sigurnost i život savremenog čovjeka. Daće nam odgovore na brojna pitanja i dati jasniji prikaz stanja u Bosni i Hercegovini i šta je to što je proteklih nekoliko godina najviše uticalo na njene građane da se osjećaju sigurno, odnosno nesigurno u svojoj državi.

Dakle, uska povezanost između medija i humane sigurnosti biće prikazana u ovom radu. Sve ono što karakteriše život savremenog čovjeka i može da utiče na njegovu svakodnevicu biće dio ovog rada. Posebno će se istaći uticaj medijske i informacijske pismenosti kao glavnog vodiča kroz platformsko i digitalno društvo savremenog čovjeka. Ključ uspjeha kod što boljeg razumijevanja masovnih medija leži upravo u razvoju medijske i informacijske pismenosti.

Niz je i pozitivnih i negativnih uticaja na savremenog čovjeka, svaki od njih će biti posebno analiziran i naglašen. Naravno, potpuno je očekivano da mediji ne mogu podjednako uticati na društvo u cjelini. Sasvim je izvjesno da bi medijski osviješćene osobe trebale bolje i lakše rasuđivati o medijskim sadržajima koji im se plasiraju.

Svi izazovi savremenog društva, od medijskog i platformskog društva, trenutne političke situacije u svijetu, pandemije korona virusa, ratnih sukoba do bilo kojih drugih dešavanja u svijetu mogu uticati na osjećaj (ne)sigurnosti kod ljudi.

1.2. Teorijske osnove rada

Sve dok se stvari oko čovjeka odvijaju „svojim tokom“, čovjek toliko i ne razmišlja o svojoj (ne)sigurnosti. Međutim, onog momenta kada se pojavi i najmanja prijetnja koja može ugroziti njegovu sigurnost čovjek postaje svjestan da živi u vremenu konstante bojazni od sveprisutnih opasnosti koje ga okružuju. Čitava ljudska istorija temelji se na težnji čovjeka da zadovolji svoje osnovne potrebe i sebi omogući prihvatljiv način života.

Uzimajući u obzir ranije pomenutu istoriju ljudskog društva, nju karakterišu veliki ratni sukobi, koji predstavljaju jednu od najvećih sigurnosnih prijetnji. Sa ratovima dolazi i veliki broj ljudskih žrtava, kao i nestajanje i nastajanje novih država, ali ratovi nisu jedina sigurnosna prijetnja. Društvo je bilo izloženo raznim bolestima, pandemijama i drugim virusnim oboljenjima, progonima na nacionalnoj, vjerskoj, etničkoj i rasnoj osnovi odakle proizlazi i veliki broj raseljenih osoba i izbjeglica, kao i gladi i siromaštvu. Jedna od savremenih sigurnosnih prijetnji je i ekološka posljedica globalnog zagrijavanja, kojoj se daje posebna pažnja tek posljednjih nekoliko godina. Odnosno, od onog trenutka kada je čovjek shvatio da svojim djelovanjem može ubrzati, odnosno usporiti pojavu globalnog zagrijavanja.

Ideja o stavljanju pojedinca i zajednice u fokus koncepta sigurnosti prisutna je još od 6. januara 1941. godine kada je tadašnji predsjednik SAD, Franklin D. Roosevelt, u čuvenom Govoru o četiri slobode rekao: „S radošću očekujemo svijet utemeljen na četiri ključne ljudske slobode. Prva je sloboda govora i izražavanja – svugdje u svijetu. Druga je sloboda svakog čovjeka da štuje Boga na vlastiti način – svugdje u svijetu. Treća je sloboda od siromaštva...svugdje u svijetu. Četvrta je sloboda od straha...bilo gdje u svijetu.“¹ Upravo ove riječi predsjednika Roosevelta će sedam godina nakon ovog govora postati sastavni dio Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

Program Ujedinjenih nacija za razvoj je 1994. godine objavio Izvještaj o ljudskom razvoju u kojem se prvi put zvanično koristi pojam ljudske sigurnosti. U ovom izvještaju UNDP-a iznesena su dva poimanja ljudske sigurnosti, širi i uži koncept. Prvi kaže da ljudska sigurnost počiva na dva stuba: sloboda od siromaštva i sloboda od straha. Šire stajalište ljudske sigurnosti uključuje sigurnost hrane, adekvatno utočište, sigurnost od oskudice i ponekad od prijetnji ljudskom dostojanstvu. Uži koncept ljudske sigurnosti se fokusira na slobodu od nasilja. Ovo uključuje kriminalno, kao i političko nasilje između kojih granicu nije uvijek lako povući.

¹ Roosevelt, Franklin D., Four freedoms speech, detaljnije na: [Home - FDR Presidential Library & Museum \(fdrlibrary.org\)](http://www.fdrlibrary.org).

Kako nam i sam naziv ukazuje, u konceptu ljudske sigurnosti temelj je na pojedincima i društvu čiji je osnovni zadatak sigurnost kako bi se postigla državna, regionalna i sigurnost na svjetskom nivou.

Kada je riječ o savremenim medijima i transformaciji u platformsko i digitalno društvo, najlakše je priču početi od digitalne transformacije društva. Za početak treba objasniti proces digitalizacije. Najprostije rečeno, digitalizacija označava sve promjene koje su podstaknute razvojem, širenjem i sve većom primjenom digitalnih tehnologija zahvaljujući kojima se stvaraju, procesuiraju, te prenose informacije i znanje. Digitalizacija se nikada ne oslanja samo na jednu inovaciju, već na niz novih tehnologija koje u zbiru daju pozitivan rezultat, a podrazumijevaju međusobno povezano djelovanje nekoliko segmenata, od telekomunikacijske mreže (koja uključuje fiksne i mobilne linije), računarske tehnologije (prenosna računara, bežične sprave, tableti), softvera (operacijski sistemi, umjetna inteligencija) do konačnog slanja informacija. Digitalizacija označava konverziju analognih informacija u digitalne informacije što nam u konačnici daje da je gotovo svaki aspekt ljudskih života obuhvaćen i pohranjen u nekom digitalnom obliku. Zahvaljujući digitalizaciji svi ti podaci su lako dostupni za upotrebu na raznim platformama. Sve navedeno je podloga za sveukupnu digitalnu transformaciju, a predstavlja veoma širok pojam koji uključuje transformaciju poslovanja i promjenu vrijednosti. Važno je imati na umu da se digitalna transformacija odnosi na proces, za koji je potrebno izvjesno vrijeme, a koji započinje od onog trenutka kada organizacija krene razmišljati o uvođenju digitalnih tehnologija u sva područja poslovanja i traje do trenutka njihove potpune integracije.

Mediji savremenog društva smo svi mi, mediji su sve što nas okružuje. Bezbroj novih komunikacijskih kanala, kao što su: internetski portali, blogovi, društvene mreže i sl., na mreži stvorili su idealne uslove za razvoj tzv. građanskog novinarstva – utopije demokratskog novinarstva i slobodnog protoka informacija. Mediji koji su nekada predstavljale novine, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletekst i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prenoseći ih pomoću zapisa, glasa, zvuka ili slike – danas su transformisani u medijsku platformu zahvaljujući kojoj imamo pet milijardi novinara u svijetu.

1.3. Metodološki okvir rada

1.3.1. Problem istraživanja

Problema istraživanja rada ima za cilj da analizira percepciju medijskih sadržaja kod građana Bosne i Hercegovine, te njenu uslovljenost manjkom medijske i informacijske pismenosti i pojedinih medija koji se nalaze pod određenom kontrolom vlasti, ali i uticaja algoritama i umjetne inteligencije na procese informisanja i donošenja odluka. Mediji, danas, u savremenom društvu imaju presudnu ulogu u sastavu kontrole i nadzora masa, pa i ne čudi njihov doprinos osjećaju (ne)sigurnosti kod čovjeka. Nije bez razloga za društvo u Bosni i Hercegovini posebno stavljen akcent na medije koji se nalaze pod kontrolom vlasti, naročito u posljednjih nekoliko godina, mediji imaju sklonost da pribjegavaju izvještavanju u skladu sa zahtjevima vlasti, zato se može reći da mediji sve češće izlaze iz okvira dozvoljenog i „ubijaju“ na taj način potencijal publike svojom pristrasnošću. Ova pojava za cilj ima izgradnju povlaštenog statusa, a koji dalje može da doprinese širenju osjećaja humane nesigurnosti kod medijski i informacijske nedovoljno pismene i/ili nepismene publike. Mediji sa svim onim od čega su oni danas sačinjeni, vremenom su se komercijalizovali, pa je danas njihova vodeća djelatnost oglašavanje, a reklame i medijska manipulacija postale su vrlo izražene. Oni nerijetko imaju veliku moć i uticaj na društvo, a time se podrazumijeva i na pojedinca. Kada je riječ o pojedincu posebno se treba naglasiti njegova emotivna i inteligentna (ne)spremnost za život u korak sa savremenim medijima. Tokom dugog niza godina istraživanja mijenjalo se mišljenje naučnika i medijskih kritičara o medijima i snazi medijskih uticaja, mijenjale su se i naučne metode pomoću kojih se pokušalo odgovoriti na pitanja kako mediji utiču na korisnike, kako utiču na odrasle, na mlade, a posebno na djecu. Ključna uloga daje se medijskom i informacijskom opismenjavanju društva. Medijski i informacijski nepismena publika u skladu sa svim navedenim sklona je manipulaciji jer kao takvi nisu u stanju da prosuđuju šta je dobro, a šta loše od onoga što im je dostupno.

Kada je u pitanju ovaj problem istraživanja pogrešna percepcija medijskih sadržaja uslovljena manjkom medijske i informacijske pismenosti i medijima koji se nalaze pod kontrolom vlasti, strukturu ovog problema će sačinjavat sljedeći elementi:

- čovjek;
- mediji;

- medijska i informacijska pismenost;

- medijski sadržaj.

Iz svega navedenog mogu se definisati i sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koji elementi najviše utiču na nivo medijske i informacijske pismenost u jednom društvu?
2. Ko je najodgovorniji za to što se velika većina medija u Bosni i Hercegovini nalazi pod utjecajem vlasti?
3. Šta to, u Bosni i Hercegovini, najviše doprinosi osjećaju (ne)sigurnosti kod njenih građana?
4. Koliko su medijski i informacijski nepismeni i kritički nedovoljno osnaženi građani podložni uticaju informacijskog nereda?

1.3.2. Predmet istraživanja

Ovaj rad za cilj ima ispitati kakav to uticaj imaju savremeni mediji na humanu sigurnost, posebno na mlade ljude, te kako građani Bosne i Hercegovine rezonuju u svojim glavama ono što im se svakodnevno servira na različite načine putem najzastupljenijih portala. Poseban akcent stavlja se na to koliko se ljudi trude postati medijski i informacijski pismeni i koliko važnosti pridaju medijskom i informacijskom opismenjavanju, kao i šta nam to dobro ili loše mogu donijeti mediji koji se nalaze pod kontrolom vlasti. Medijska i informacijska pismenost treba biti kao zvijezda vodilja, ne samo za građane Bosne i Hercegovine, nego savremenog društva u cjelini. Lični sud o onome što dobijamo kroz medije iznimno je važan, prije svega da bismo sami znali odrediti o kakvim vijestima je riječ i koliko treba vjerovati tome što čujemo ili čitamo. Proteklih nekoliko godina obilježili su veliki događaji kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini. Kada je riječ o ovoj državi, uvijek zanimljiva tema je politička situacija, njeni politički lideri i način na koji oni obavljaju svoj posao. Upravo izvještavanje medija o ovim pitanjima najviše može da izazove osjećaj nesigurnosti kod ljudi. Neizostavno je spomenuti i izvještavanje o pandemiji Covid-19, kako se brojke zaraženih i preminulih mogu odraziti na građane i koliko su mediji svojim izvještavanjem doprinijeli vakcinaciji građana. Takođe, u skorije vrijeme nezaobilazna tema je i rat u Ukrajini koji nije ostavio posljedice samo u Bosni i Hercegovini, nego u cijelom svijetu. Natpisi koji se tiču rata i ratnih sukoba uvijek su posebno privlačni za naše građane zbog situacije koja se desila na ovim prostorima devedesetih godina, pa iz tog razloga i ne čudi njihova zainteresovanost za ovim temama. Svim ovim dešavanjima

daćemo poseban značaj u daljem toku rada, jer su svi zajedno imali velikog uticaja na osjećaj (ne)sigurnosti kod ljudi.

Senzacionalizam je jedna od osnovnih karakteristika savremenih medija, pa tako uloga medija, konkretno za vrijeme pandemije, može biti dvojaka, te nije rijetkost da izvještavanja na ovu temu mogu izazvati širenje panike kod građana. Ovakve i slične teme tiču se svakog od nas i sva izvještavanja o njima mogu doprinijeti oblikovanju, izgradnji i promjeni naših mišljenja.

Bitni činiooci sadržaja predmeta istraživanja svoj osnov imaju u shvatanju i artikulaciji opšteg modela predmeta istraživanja društvenih pojava i procesa, adaptiranih specifičnim odredbama konkretnog predmeta istraživanja s jedne strane, te formulacije problema i teorijskog određenja predmeta istraživanja s druge strane. Model opšteg tipskog operacionalnog određenja predmeta istraživanja se sastoji od šest činilaca, a to su:

- **Uslovi:** Glavni uslov je evidentna postojanost uticaja medija na humanu sigurnost, bez jasnog određenja u kojem pravcu ide, pozitivnom ili negativnom, odnosno koji je zastupljeniji.
- **Subjekti:** Pojedinaac, djeca, mladi i stariji – građani Bosne i Hercegovine, vlast Bosne i Hercegovine, društvo u cjelini
- **Motivi, interesi i ciljevi:** Ukazati na značaj medijske pismenosti i doprinos medijskom opismenjavanju građana Bosne i Hercegovine.
- **Aktivnosti:** Sve aktivnosti za koje su stvoreni zakonski preduslovi, istraživanje u okvirima teme, te otklanjanje mogućih problema i nejasnoća na ovu temu.
- **Metode i sredstva:** Prvenstveno metoda informisanja i metoda prikupljanja podataka, te metoda sređivanja i obrade podataka. Zatim izgradnja planova za realizaciju raznoraznih programa i projekata koji za cilj imaju medijsko opismenjavanje društva.
- **Efekti:** Odnose se na pospješivanje stanovništva Bosne i Hercegovine da promišljaju o onome što prihvataju „zdravo za gotovo“ iz medija, kao i podizanje svijesti o bitnosti medijske pismenosti.

Istraživanje pod naslovom „Uticaj medija na humanu sigurnost“ je intradisciplinarno, iako se provodi u okviru sigurnosnim i mirovnih studija, odnosno nauke o miru, ono se takođe oslanja i na istraživanja drugih nauka i naučnih disciplina (poput psihologije, sociologije, kao i drugih društvenih nauka).

1.4. Kategorijalno pojmovni sistem

SIGURNOST – „Podrazumijeva općenito stepen zaštićenosti: ljudi od različitih oblika njihova ugrožavanja, zaštitu materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj i društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelokupnu zaštitu države od svih vidova njenoga ugrožavanja, a naposljetku sigurnost podrazumijeva stepen zaštite od ugrožavanja na planetarnom i kosmičkom nivou života općenito i ljudskoga roda u cijelosti.“²

HUMANA SIGURNOST – „Humana sigurnost je zaštita vitalne srži svih ljudskih života na načine koji poboljšavaju ljudske slobode i ljudsko ispunjenje. Ljudska sigurnost znači zaštitu osnovnih sloboda – sloboda koje su suština života. To znači zaštitu ljudi od kritičnih (teških) i sveprisutnih (široko rasprostranjenih) prijetnji i situacija.“³

DIGITALIZACIJA – U najširem smislu, prevođenje analognoga signala u digitalni oblik. U užem smislu, pretvaranje teksta, slike, zvuka, pokretnih slika (filmova i videa) ili trodimenzionalnog oblika nekog objekta u digitalni oblik, u pravilu rečeno binaran kod zapisan kao računarska datoteka sa sažimanjem podataka ili bez sažimanja podataka, koji se može obrađivati, pohranjivati ili prenositi računarima i računarskim sistemima. Postupci digitalizacije, kao i uređaji kojima se ona obavlja (analogno-digitalni pretvornici), zavise o vrsti gradiva koje se digitalizira.⁴

MEDIJ – „Medij je sredstvo i način iskazivanja čega, sredstvo komunikacije.“⁵

Svako sredstvo čijim djelovanjem se prenose poruke, vijesti, obavijesti i sl. U komunikacijskim naukama takvima se smatraju pisana i elektronska sredstva, a u novije doba to su internet, komunikacijski sateliti, film, CD i dr. te se o njima govorilo kao o masovnim medijima.⁶ Sve do pojave četvrte industrijske revolucije koja je značajno uticala na poslovne modele i pojavne oblike medija, kao i njihove snage i uticaja na javnost. Sa većom penetracijom interneta, pojavom platformi i pametnih uređaja, algoritama i umjetne inteligencije, sve više društvene

² Beridan, I., Tomić, M., i Kreso, M., „Leksikon sigurnosti“ Sarajevo: Dopunjeno izdanje, 2001., str.348.

³ Based on: Human Security Unit: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations. Dostupno na: https://www.iidh.ed.cr/multic/default_12.aspx?contenidoId=ea75e2b1-9265-4296-9d8c-3391de83fb42&Portal=IIDHSeguridadEN#doce, pristupljeno: 24.09.2022.

⁴ Digitalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=68025>, pristupljeno: 02.10.2022.

⁵ Anić, V., Goldstein, I., „Rječnik stranih riječi“, Zagreb: Novi Liber, 2000., str. 839.

⁶ Medij. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39755>, datum pristupa stranici: 02.10.2022.

mreže preuzimaju ulogu „medija“ a svi ostali, profesionalni mediji i sami građani, postaju „samo“ proizvođači sadržaja.

MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST – „odnosi se na kognitivne, tehničke i socijalne vještine i sposobnosti građanki i građana da pristupaju, kritički ocjenjuju, koriste i doprinose informacijskim i medijskim sadržajima putem tradicionalnih i digitalnih informacijskih i medijskih platformi i tehnologija, uz razumijevanje kako te platforme i tehnologije djeluju, kako da prilikom njihovog korištenja upravljaju vlastitim pravima i poštuju prava drugih, kako da prepoznaju i izbjegnu štetne sadržaje i usluge, da svrsishodno koriste informacije, medijske sadržaje i platforme da bi zadovoljili svoje komunikacijske potrebe i interese kao pojedinci i kao pripadnici svojih zajednica, te da bi prakticirali aktivno i odgovorno učešće u tradicionalnoj i digitalnoj javnoj sferi i u demokratskim procesima.“⁷

UMJETNA INTELIGENCIJA – Naučnici koji se danas bave proučavanjem umjetne inteligencije nisu uspjeli da se usaglase oko jedinstvene definicije. Vodeći razlog zašto je to tako je činjenica da se područje umjetne inteligencije neprestano mijenja jer određene oblasti prestaju svrstavati u njeno polje, dok se nove oblasti koje obuhvata pojavljuju iz dana u dan. Pojednostavljeno rečeno umjetna inteligencija je dio informatike koji se bavi razvojem i poboljšanjem sposobnosti računara da obavljaju „zadacu“ za koju je potreban neki oblik inteligencije, tj. mogućnost snalaženja u novim prilikama, učenje novog koncepta rada, donošenje odluka i zaključaka, razumijevanje novih jezika i dr.

INFORMACIJSKI NERED – Ovaj termin su proučavali i predstavili Claire Wardle i Hossein Derakhshan 2017. godine. Najprostije rečeno predstavlja dijeljenje ili doprinos širenju lažnih informacija sa ili bez namjere da se nekome nanese šteta. Takve vijesti se kategoriziraju kao dezinformacije, polu informacije i lažne ili zlonamjerne informacije. Širenje ovakvih informacija može se negativno odraziti na ugled određenih ljudi, grupe ljudi, (ne)državnih institucija ili nekih političkih tijela.

⁷ Vajzović, Emir, Mario Hibert, Lejla Turčilo, Vuk Vučetić, i Lamija Silajdžić. 2021. Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/04/MEDIJSKA-I-INFORMACIJSKA-PISMENOST-DIZAJN-UCENJA-ZA-DIGITALNO-DOBA_e-izdanje-1.pdf, pristupljeno: 02.10.2022.

1.5. Ciljevi istraživanja

1.5.1. Naučni ciljevi

Naučna elaboracija pojava koje mogu i negativno i pozitivno da utiču na humanu sigurnost, uključujući istraživanje uzroka i posljedica izazvanih savremenim trendovima u društvu, kako u svijetu tako i u Bosni i Hercegovini.

Naučna predodžba o tome u kojem se smjeru kreće uticaj medija na humanu sigurnost u Bosni i Hercegovini u periodu 2019. – 2022. godine. Kroz pisanje rada ukazaćemo na značaj medijske i informacijske pismenosti u savremenom društvu. Koliko je zaista važno da građani budu medijski osviješteni i pismeni, te da se od njih zahtijeva da kritički promišljaju prema sadržaju koji dobivaju svakodnevno iz medija putem raznih izvora. Savremen način i tempo života donijeli su sa sobom i nove izazove, sa kojima se svako od nas mora naučiti boriti, jedan od njih je svakako porast uticaja medija svih vrsta. Svaki pojedinac će odgovoriti na ovaj izazov na sebi svojstven način, onako kako misli da je za njega najbolje u tom trenutku.

Naučna deskripcija podrazumijeva identifikaciju i opisivanje mogućih izazova, bilo negativnih ili pozitivnih sa kojima se susreću građani Bosne i Hercegovine, u periodu 2019. – 2022. godine. Takođe, kako i u kojoj mjeri se može doprinijeti medijskom i informacijskom opismenjavanju društva.

Naučna klasifikacija podrazumijeva preispitivanje pozitivnih i negativnih načina djelovanja medija na humanu sigurnost u Bosni i Hercegovini.

Naučno otkriće podrazumijeva prikupljanje, analizu i obradu dobijenih podataka koji će dalje dati jasniji uvid u to koliko se ljudi u Bosni i Hercegovini osjećaju (ne)sigurno i da li na to utiču mediji.

Naučnom eksplikacijom će se nastojati bolje objasniti u kojoj mjeri država Bosna i Hercegovina nastoji doprinijeti rješavanju problema ovog istraživanja, te koliko će ukazati na značaj medijske i informacijske pismenosti stanovništva.

Naučna prognoza će preispitati moguće buduće izazove sa kojima se mogu susresti građani Bosne i Hercegovine kada je u pitanju uticaj medija na humanu sigurnost, kao i u kojem smjeru će ići njihov uticaj. Preciznije, mediji ne utiču na isti način na sve slojeve stanovništva, kao i činjenica da ne utiče podjednako ni na sve životne dobi, prirodno je da mladi i stariji nemaju istu reakciju na određeni medijski sadržaj, te da ih ne privlači isti izbor tema. Ono što je aktuelno za mlađu populaciju ne znači da će sa istim žarom čitati stariji ljudi.

1.5.2. Društveni cilj

Društveni cilj istraživanja još je veći onda kad je rad dobro potkrijepljen naučnim ciljevima. Osnovni društveni cilj je podići svijest o ulozi i uticaju medija na čovjeka u savremenom društvu. Transformacija medija u savremenom obliku koja je čovjeku pružila drugačiji pogled na svijet. Ovo istraživanje daće jasan prikaz mogućih posljedica, kao i pozitivnih stvari koje mediji nose sa sobom u Bosni i Hercegovini i svijetu.

1.6. Sistem hipoteza

1.6.1. Generalna hipoteza

Medijsko okruženje danas ima negativan uticaj na osjećaj humane sigurnosti.

1.6.2. Posebne-pojedinačne hipoteze

- a) Medijski sadržaj u kontekstu informacijskog nereda negativno utiče na humanu sigurnost.
- b) Podizanjem svijesti o uticaju medija na humanu sigurnost činimo dobro za društvo u kojem živimo.
- c) Mediji koji se nalaze pod kontrolom vlasti donose više negativnog, nego pozitivnog za građane svoje države.
- d) Medijska i informacijska nepismenost doprinosi osjećaju humane nesigurnosti kod ljudi.
- e) Visok nivo medijske i informacijske pismenosti ima pozitivan uticaj na osjećaj humane sigurnosti kod ljudi.

1.7. Sistem varijabli

Varijable su promjenjivi i nepromjenjivi pokazatelji koji mogu uticati na tok istraživanja. Nepromjenjiva varijabla je da mediji utiču na osjećaj sigurnosti kod ljudi. Promjenjive varijable

za vrijeme pisanja rada su da ne mogu uticati podjednako na svaki sloj i svaku životnu dob stanovništva. Zavisno o kojoj grupaciji da govorimo odogovor na određeni medijski sadržaj nikada neće biti isti, čak ni kad govorimo o onima koji se nalaze u istoj grupi. Ono što je sigurno jeste da mediji mogu uticati na humanu sigurnost.

1.8. Sistem indikatora

Prethodno navedene hipoteze determinisani su na osnovu pisanih izvora istraživanja na temu povezanosti medija, medijske i informacijske pismenosti i sigurnosti uopšte. Iako rijetko razmišljamo o povezanosti ovih pojava u društvu, kada se pokušamo detaljnije pozabaviti ovom temom shvatićemo koliko utiču jedna na drugu i koliko su povezane. Pismeni i usmeni iskazi predavača na temu savremenih medija i uloge medijske i informacijske pismenosti u savremenom društvu su nezaobilazni, a njihov uticaj je možda i najveći kada je riječ o odabiru ove teme. Takođe, visok nivo kritičkog promišljanja koje pruža ova tema, a koje je isto tako izazvano pismenim i usmenim iskazima predavača o ovoj temi.

1.9. Način istraživanja

Imajući u vidu koncept i karakter ovog rada, kao metoda prikupljanja podataka posebno će biti stavljen akcenat na metodi analize sadržaja, odnosno prikupljanje podataka uz pomoć korištenja raznih informacijskih sredstava. Kao primarni izvor korisnih informacija biće analiza raznih tekstova, članaka i radova napisanih uglavnom na stranom jeziku, na temelju njih iznosiće se i zaključna razmatranja koja se tiču Bosne i Hercegovine.

U ovom istraživanju će biti primijenjene sve metode jer one čine neizbježnu osnovu svih drugih metoda, samo što neće biti sve primijenjene u istoj mjeri i na isti način. Naglasak je stavljen na analizu sadržaja dokumenata i strukturalno – funkcionalnu analizu. Druga osnovna metoda koja će biti primijenjena jeste indukcija kojom preko pojedinačnog saznajemo opšte. Od opštenaučnih metoda u ovom istraživanju primijenjivaće se hipotetičko – deduktivna i statistička metoda. Hipotetičko – deduktivna jer je postulirana na selektivnom i provjerenom, potvrđenom društvenom iskustvu. Statistička metoda jer je jedina metoda kojom se mogu istraživati masovne pojave, a društvo i društvene pojave jesu masovne. Konkretnije rečeno, istraživanje statističke mase preko uzorka.

Kroz studij sigurnosnih i mirovnih studija veoma često smo se susretali sa uticajem savremenih medija na čovjeka, upravo to je jedan od razloga zašto sam odlučila baviti se ovom temom, koja iako zanimljiva, ne daje neke pretjerane ambicije kod ljudi da se njome bave. Možda je upravo jedan od razloga ta neistraženost područja. Humana sigurnost koja je usko vezana za čovjeka i njegovo djelovanje, sama po sebi pruža mogućnost izučavanja novih fenomena i reakciju čovjeka na iste. Povezivanje tog psihološkog aspekta sa sigurnosnim dijelom daje posebnu čar ovom istraživanju. Svjedoci smo u kakvom društvu živimo, preciznije u Bosni i Hercegovini, nažalost problem manjka medijske i informacijske pismenosti ili njene nepismenosti, te određenih medija koji se nalaze pod kontrolom vlasti nije fenomen novijeg datuma, koliko je to postalo „normalno“ za naše društvo pokazuje i činjenica da se sve manje ljudi zanima ovim problemom bosansko-hercegovačkog društva.

Neka od ključnih fundamentalnih pitanja bi bila:

a.) Zašto je važna medijska i informacijska pismenost?

b.) Koji su pozitivni, a koji negativni načini djelovanja medija po čovjeka?

c.) Zašto je danas važno podići svijest o ovom problemu?

a.) Medijska i informacijska pismenost iznimno je važna u savremenom društvu, prije svega jer pruža mogućnost i kritičkog promišljanja i stvaranja odgovarajuće slike o tome koliko je nešto potencijalno štetno, odnosno korisno po nas. Koliko i u kojoj mjeri određeni medijski sadržaj treba da uzimamo za ozbiljno, te stalno imati na umu koliko ove stvari mogu biti korisne za djecu, koja su danas sve više izložena cyber nasilju.

b.) Pozitivan uticaj medija ogleda se u sticanju znanja i umijeća, usvajanju znanstvenog i kulturnog naslijeđa, bogatstvu moralne i socijalne dimenzije, te razvoju stvaralačkih sposobnosti. Međutim, mediji vrše i negativan uticaj na pojedince, a takođe često sugeriršu na njihovo društveno ponašanje. Taj negativan uticaj vrši se preko prezentiranja onih sadržaja koji favoriziraju nasilje, pretjerani konzumerizam, kriminal i slično.

c.) Iako važi za fenomen novijeg datuma, uticaj medija na humanu sigurnost nikako ne smije biti zanemaren, važno je ljudima pokazati i staviti do znanja o svim štetnostima koje ovaj problem nosi sa sobom. Ukoliko bilo šta od ovoga uspije podstaknuti čitaoca na razmišljanje, ovaj rad je onda u velikoj mjeri opravdao svoju ulogu.

1.10. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost istraživanja proističe iz bitnih pojedinosti i karakteristika kako pozitivnih, tako i negativnih načina na koji mediji mogu uticati na humanu sigurnost, kao i uticaj na medijsko i informacijsko opismenjavanje bosansko-hercegovačkog društva.

Istraživanja ovog tipa u razvijenim zemljama su česta i intenzivna, pridaje im se ogromna pažnja upravo zbog činjenice koliko iz dana u dan raste uticaj medija na sve segmente društva. Istraživanja ovog tipa uglavnom se prikazuju putem godišnjih izvještaja, ali to nije kod nas slučaj. Takođe, jedno ovako istraživanje u budućnosti može pružiti doprinos budućim naučnim istraživanjima na ovu temu i pomoći da ne oskudijevamo podacima koji su veoma značajni za nauku, ali i za društvo Bosne i Hercegovine.

Društvena opravdanost istraživanja proizlazi iz potrebe da se ukaže na pozitivne, a naročito na negativne pojave i tendencije ovog problema u praksi, te da se utiče na kreiranje niza procesa koji bi doveli do zaustavljanja štetnih pojava po društvo. Drugim riječima društvena opravdanost istraživanja proističe iz prethodnog naučnog saznanja koje je poprilično siromašno na ovom području, te mogućnosti praktične primjene dobivenih rezultata istraživanja. Ovo istraživanje u mnogome može doprinijeti napretku društva i raznih njegovih segmenata značajnih za život savremenog čovjeka.

1.11. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremenska odrednica predmeta istraživanja je trogodišnji period, preciznije govoreći period od 2019. do 2022. godine. Prostorno određenje predmeta istraživanja obuhvata državu Bosnu i Hercegovinu, odnosno ono što je čini jednom cjelinom, a to je: Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Distrikt Brčko.

2. Humana sigurnost

2.1. O humanoj sigurnosti i faktorima koji na nju utiču

Posebna pažnja pri izradi ovog rada pokloniće se humanoj sigurnosti. Humana sigurnost postaje sve zanimljivija za pisanje i istraživanje u dvadeset prvom vijeku. S obzirom da je to poprilično nov i donekle nedovoljno istražen diskurs u sigurnosnim studijama njegovo pojašnjavanje je u toliko interesantnije. U prilog ovome govori i činjenica da se koncept humane sigurnosti prvi put spominje sredinom devedesetih godina dvadesetog vijeka u jednom od UN-ovih izvještaja. Posebno treba naglasiti izvještaj Programa Ujedinjenih nacija za razvoj⁸ gdje se humana sigurnost definiše kao „stanje u kojem su ljudi oslobođeni od trauma koje opterećuju ljudski razvoj. Humana sigurnost znači, kao prvo, sigurnost od takvih hroničnih prijetnji kao što su glad, bolest i represija. A kao drugo, znači zaštitu od iznenadnih i štetnih poremećaja svakodnevnice – bilo u domovima, na radnim mjestima ili u zajednicama“⁹. Dakle, humana sigurnost ne znači ništa drugo već svakodnevnu zaštitu ljudi od kritičnih, teških i sveprisutnih široko rasprostranjenih prijetnji i situacija. Naravno, tako nešto zahtijeva i stavljanje na raspolaganje korištenje resursa i procesa koji se nalaze u domeni ljudske moći. Takođe, to znači i stvaranje političkih, društvenih, ekoloških, ekonomskih, vojnih i kulturnih sistema koji zajedno daju ljudima gradivne blokove za preživljavanje, život i dostojanstvo. Posebno treba uzeti u obzir današnju složenost čovjekovog društvenog i političkog života, te iako govorimo o dvadeset prvom vijeku još uvijek imamo povećan broj sukoba niskog intenziteta, javljaju se i neke neistražene, nepoznate i nove okolnosti za ljudski rod koje mogu biti podloga za pojavu novog fizičkog nasilja, siromaštva, raznih bolesti ili izazvati pojavu novih oružanih sukoba. Već nam je poznato da najveće posljedice današnjih sukoba se u većini slučajeva odnose na povećan broj žrtava među civilnim stanovništvom, a posebno žene i djece. Civilno stanovništvo i dugi niz godina nakon sukoba trpi različite zdravstvene, ekonomske i socijalne posljedice. Kao krajnji rezultat ovakvih pojava u svijetu javlja se politička i društvena nestabilnost koja dalje proizvodi nesigurnost u svim oblastima ljudske/humane sigurnosti o kojoj govorimo. Kako je već navedeno u uvodnom dijelu, humana sigurnost obuhvata tri vrste sloboda: slobodu od straha, slobodu od oskudice i slobodu od poniženja. Kada bismo pokušali da ove tri gore pomenute slobode rangiramo po važnosti, sigurno se ne bismo usaglasili oko njihovog poretka.

⁸ UNDP – Program Ujedinjenih nacija za razvoj, detaljnije na: <https://www.undp.org/>

⁹ UNDP, 1994, str.23., u: Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu, 2017, str.36.

Svaka od njih ima dovoljno argumenata da se nađe i na vrhu i na dnu te ljestvice. Sloboda od straha se odnosi na zaštitu pojedinaca od prijetnji usmjerenih na njihovu sigurnost i fizički integritet i uključuje različite oblike nasilja koji ne moraju nužno proizlaziti iz države u kojoj žive ili se nalaze u tom trenutku, one mogu proizaći iz vanjskih država ili pak odnosa države prema svojim građanima, odnosa jedne grupe prema drugoj, ali isto tako i odnosa pojedinaca prema drugim pojedincima i/ili grupama. Sloboda od oskudice odnosi se na zaštitu pojedinaca kako bi zadovoljili svoje osnovne ljudske potrebe, kao i ekonomske, socijalne i ekološke aspekte života i omogućavanje da obezbijede sredstva za život. Sloboda od poniženja odnosi se na promociju poboljšanog kvaliteta života i unapređenja ljudskog blagostanja koje omogućava ljudima da prave izbore i traže prilike koje će ih osnažiti i podstaknuti na napredak.

Šta je zapravo danas koncept humane sigurnosti i u čemu se ogleda? Grupa autora se složila da on „zagovara da svi relevantni subjekti imaju etičku i civilizacijsku odgovornost pružiti svakoj individui sigurnost i zaštitu od svih oblika nasilja i prijetnji“¹⁰. Za razvoj koncepta humane sigurnosti posebno se vezuje prirodna želja čovjeka da bude zaštićen od svih vrsta nasilja i nereda, da se osjeća sigurno i bezbjedno u mjestu koje ga okružuje. Nažalost, danas je veoma teško obezbijediti čovjeku taj osjećaj sigurnosti, naročito kada imamo na umu trenutno stanje u svijetu i vođenje ratova u svim režimima. Izbijanje sukoba nije strano za čovjeka, ali je mnogo teže prihvatiti tu činjenicu kada se dešava u demokratskim režimima. Osjećaj (ne)sigurnosti kod čovjeka ne mogu da izazovu samo vojne prijetnje, niz je drugih nevojnih prijetnji koje mogu imati u nekim trenucima i više uticaja na čovjeka. Posljednje tri godine pravi su pokazatelj toga, naročito kada govorimo o pojavi pandemije korona virusa u svijetu koji je doveo do nekih situacija koje nikad ranije nisu viđene niti primjenjivane u savremenom ljudskom društvu. Dakle, nevojne prijetnje se nekada mogu učiniti mnogo gorim po čovjeka i njegovo stanje, nego što bi to učinio oružani sukob. Naravno, pored pojave korona virusa, neizostavno je govoriti o ekološkim posljedicama globalnog zagrijavanja, migracije ljudi iz raznih razloga koje za posljedicu imaju pojavu veoma velikog broja izbjeglica, takođe siromaštvo je još uvijek jedna od vodećih prijetnji za savremenog čovjeka.

Koncept humane sigurnosti podijelio je analitičare na one koji se zalažu za užu, odnosno širi pristup. Škola užeg pristupa ljudskoj sigurnosti zagovara da je „prijetnja političkog nasilja ljudima od države ili bilo kojeg drugog organizovanog političkog subjekta prikladan predmet ljudske sigurnosti“¹¹, gdje oni koji se zalažu za užu pristup definišu ljudsku sigurnost kao zaštitu

¹⁰ Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu, 2017, str.7.

¹¹ Kerr, Pauline, Human security, 2010, u: Collins, Alan, Savremene sigurnosne studije, 2010, Zagreb.

pojedinaca i zajednica od rata i ostalih oblika nasilja. Ova definicija u literaturi je prepoznatljiva kao „sloboda od straha“¹².

Kada govorimo o zastupnicima šireg pristupa, oni kako nam i sam naziv sugerše, osim gore pomenute „slobode od straha“ uzimaju u obzir i „slobodu od siromaštva“, gdje uključuju i neke druge ljudske slobode. Dakle, širi pristup podrazumijeva veći broj prijetnji, uključujući i nasilne i nenasilne. Sloboda od siromaštva „uključuje sigurnost hrane, adekvatno utočište, sigurnost od oskudice i ponekad od prijetnji ljudskom dostojanstvu“¹³. Uzimajući siromaštvo kao središnju kategoriju ljudskog razvoja, sa njim se u vezu dovode i ljudska sigurnost i ljudski razvoj, širi pristup posebno potencira na tome da zaštita od gladi, bolesti i represije podrazumijeva „dugoročno planiranje i ulaganje u razvoj“¹⁴. Sličnog mišljenja su i Tatalović, Grizlod i Cvrtila: „iz perspektive ljudske sigurnosti sredstvo za postizanje sigurnosti čovjeka ne može biti oružje nego trajni razvoj, koji ne generira samo ekonomski rast, nego i jednakomjerno raspoređuje profite, obnavlja uništenu okolinu za sljedeće generacije“.¹⁵

Ciljevi održivog razvoja zasnivaju se na tri ključna principa:

- 1) *Univerzalnost* – koja podrazumijeva obavezu i spremnost svih zemalja za njihovu primjenu, uvažavajući unutrašnja uređenja i stepen razvoja koji doprinose sveukupnom naporu za održivi razvoj u svim kontekstima i vremenima;
- 2) *Integracija svih aspekata održivog razvoja* – što podrazumijeva ravnomjeren ekonomski rast uz zaštitu okoliša i prirodnih resursa, uz istovremeno kreiranje pravednog društva i smanjenje nejednakosti;
- 3) „*Niko ne smije biti isključen*“ – princip kojim se teže eliminisati multidimenzionalni uzroci siromaštva i nejednakosti kao i diskriminacija u svim oblicima. Uvođenje tog principa u praksu zahtijeva mehanizme upravljanja i odgovornosti na svim nivoima, od lokalnog do međunarodnog, da bi se osiguralo provođenje mjera za postizanje jednakosti.

Nadovezujući se na ranije pomenuti dugoročni razvoj, da ne bi dolazilo do nejasnoća i višeznačnosti, Owen predlaže uzimanje u obzir tri ključna aspekta šireg pristupa: područje koje pokriva, sistemski utemeljen pristup za razumijevanje slučajnih veza i fokusiraje na egzistencijalno jezgro.¹⁶ U prvom slučaju, ljudska sigurnost može biti ugrožena u sedam područja, koja predstavljaju temelj osiguravanja ljudske sigurnosti: ekonomska sigurnost, prehrambena sigurnost, zdravstvena sigurnost, ekološka sigurnost, lična sigurnost, politička

¹² Freedom from fear

¹³ Human Security Report Project, The mini Atlas of Human Security

¹⁴ Liotta, P. H. and Owen, Taylor, Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security, 2006, str. 93.

¹⁵ Tatalović S., Grizold A., Cvrtila V., Suvremene sigurnosne politike, 2008, 24f.

¹⁶ Owen, Taylor, Challenges and opportunities for defining and measuring human security, 2004, str.85-102.

sigurnost i sigurnost zajednice (tabela 1).¹⁷ Pored toga što će rezultirati postizanjem jasnijeg tumačenja šireg pristupa, ovakva kategorizacija će smanjenje bilo kojeg okvira definiranja ljudske sigurnosti zahtijevati obrazloženje odstupanja od početne široke postavke ovog pristupa.

Tabela 1. Područja ljudske sigurnosti

LJUDSKA SIGURNOST	ekonomska sigurnost
	prehrambena sigurnost
	zdravstvena sigurnost
	ekološka sigurnost
	lična sigurnost
	politička sigurnost
	sigurnost zajednice

Pojašnjenje sedam područja ljudske sigurnosti:

- 1) *Ekonomska sigurnost* – osigurava svakom pojedincu minimalan potrebni prihod, a prijetnja joj je siromaštvo;
- 2) *Prehrambena sigurnost* – osigurava fizički i ekonomski pristup osnovnim namirnicama, a prijetnja su joj glad i oskudica;
- 3) *Zdravstvena sigurnost* – osigurava minimalnu zaštitu od bolesti i nezdravog načina života, a prijetnja su joj povrede i bolesti;
- 4) *Ekološka sigurnost* – štiti ljude od hroničnih i dugoročnih, te od iznenadnih i, po obilježjima, nasilnih prirodnih prijetnji koje su nerijetko izazvane ljudskim djelovanjem i podrazumijevaju zagađenje, propadanje okoliša i prekomjerno iskorištavanje prirodnih izvora;
- 5) *Lična sigurnost* – štiti ljude od prijetnji koje dolaze od strane države, drugih država ili grupa ljudi, pojedinaca, kao i od prijetnji usmjerenih ka ženama, djeci ili samome sebi;

¹⁷ Smajić M., Seizović Z., Turčalo S., Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu, 2017, str.36.

- 6) *Politička sigurnost* – osigurava da ljudi žive u društvu koje poštuje njihova osnovna prava, a prijetnja joj je politička represija;
- 7) *Sigurnost zajednice* – štiti integritet zajednica i njihovih kultura, a prijetnja su joj etničko nasilje, nasilje na vjerskoj osnovi, socijalni nemiri i nestabilnost.¹⁸

Iako i dan danas postoje određeni problemi oko preciznosti i jasnoće termina humane sigurnosti, sasvim je izvjesno da je ona već sada postala neodvojiv element sigurnosne politike svake savremene države. Koncept humane sigurnosti razvija se rame uz rame sa savremenim sigurnosnim prijetnjama, dajući nam odgovore na nove sigurnosne izazove i pojave novih izvora nesigurnosti u svijetu.

Mnogo je prijetnji koje se nalaze svuda oko čovjeka, ali svakako da se najvećom savremenom prijetnjom za ljudsku sigurnost smatra terorizam. Terorizam se od 11. septembra 2001. godine¹⁹ nalazi na vodećem mjestu svih ljestvica koje rangiraju savremene sigurnosne prijetnje po važnosti. Terorizam za svoje žrtve bira obične, nevine ljude, a ima za cilj stvaranje terora ili straha u njihovim umovima, tako da se ljudi počnu osjećati nesigurno. Kao osnovni zadatak daje se potpuno uništenje terorističkih organizacija u svijetu, ali to se svakako smatra nemogućim. Ideja o terorizmu i sljedbenici terorističkih organizacija mogu se nalaziti svuda oko nas, pa nikad sa sigurnošću ne možemo utvrditi da je došao kraj borbe sa terorizmom.

Kada govorimo o nevojnim prijetnjama posebno treba istražiti period do unazad tri godine i pojavu pandemije korona virusa. Pojavom koronavirusa naučili smo mnogo toga novog i zakoračili u jedan nepoznati svijet o kojem sumnjam da je iko od nas ikad razmišljao, pa i pomišljao da uopšte postoji. Najbolji pokazatelj toga o kakvom virusu govorimo i koliko je on još uvijek enigma i obavijen velom tajni, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u svim državama u njenom okruženju su mediji. Izvještavanje javnosti o pandemiji sa kojom čitav svijet vodi borbu čini se da je samo još više produbilo jaz između naroda i državnih institucija. Osim što izazivaju strah kod građana, teški životni trenuci i pojava pandemije trebali bi da povećaju vjeru u institucije i vrate davno izgubljeno povjerenje građanima, međutim, dobili smo jedan drugačiji scenario koji je rezultirao osjećajem nesigurnosti kod svih građana. Kada više ni sami ne znamo ni da li da vjerujemo u ono što čujemo i vidimo, da li je tačno ono što nam se plasira, koliko smo i da li smo uopšte sigurni, postajemo svjesni samo jedne činjenice – narod je zbunjen. Šta je najviše doprinijelo ovoj situaciji teško je reći iz ugla mladog akademskog građanina koji posmatra dešavanja oko sebe, ali svakako mogu da kažem da su mediji i njihovo izvještavanje o koronavirusu djelimični krivci za stanje kakvo danas imamo u državi. Način na

¹⁸ United Nations Development Programme, Human Development Report, 1994.

¹⁹ U utorak 11. septembra 2001. godine, napadači samoubice oteli su američke putničke avione i udarili njima u dva njujorška nebodera, ubivši hiljade ljudi. Ovaj napad ostaje jedan od najtraumatičnijih događaja vijeka, ne samo za Ameriku već i za ostatak svijeta.

koji se izvještavalo o pouzdanim i jako važnim informacijama koje se tiču svih nas dovelo je do toga da su građani djelimično ili potpuno izgubili već ranije poljuljano povjerenje u institucije i svoje predstavnike. Šta nas je dovelo do ovoga, plasiranje laži ili neodgovorno i nestručno baratanje informacija – teško je reći, a možda i sve ovo pomalo. Upravo ovaj dio rada, koji je imao zadatak da prikaže u kratkim crtama šta je humana sigurnost i šta na nju može djelovati, poslužiće nam kao uvertira za ono o čemu će biti govora u daljem radu.

2.2. Medijsko, informacijsko i platformsko društvo

Mediji danas zauzimaju veliki dio našeg svakodnevnog života, pa tako u velikoj mjeri utiču na naša mišljenja, stavove i ponašanja. Kolika je moć današnjih medija u društvu najbolje se ogleda u tome da mogu u potpunosti uzdići ili uništiti bilo čiju reputaciju preko noći, svakodnevno nas obasipaju bezbrojnim informacijama, a ujedno odlučuju i o tome što će publici biti važno a što neće, što će biti popularno i zastupljeno u medijima. Međutim, prije svega toga za razumijevanje današnjih medija najlakše je krenuti od njihove transformacije i načina na koji su oni uspjeli evoluirati u algoritme, platforme i sve što ih danas predstavlja. Na samom početku govorilo se o pisanim i elektronskim sredstvima, dok u novije doba to su internet, komunikacijski sateliti, film, CD i dr., pa ovu grupu nazivamo masovnim medijima. Sve do pojave četvrte industrijske revolucije koja je značajno uticala na poslovne modele i pojavne oblike medija, kao i njihove snage i uticaja na javnost. Sa većom penetracijom interneta, pojavom platformi i pametnih uređaja, algoritama i umjetne inteligencije, sve više društvene mreže preuzimaju vodeću ulogu „medija“ a svi ostali, profesionalni mediji i sami građani, postaju „samo“ proizvođači medijskog sadržaja.

Savremeni mediji sa sobom su donijeli i pojavu umjetne inteligencije koja u velikoj mjeri utiče na život i rad savremenog čovjeka. Naučnici koji se danas bave proučavanjem umjetne inteligencije nisu uspjeli da se usaglase oko jedinstvene definicije. Vodeći razlog zašto je to tako je činjenica da se područje umjetne inteligencije neprestano mijenja jer određene oblasti prestaju svrstavati u njeno polje, dok se nove oblasti koje obuhvata pojavljuju iz dana u dan. Pojednostavljeno rečeno umjetna inteligencija je dio informatike koji se bavi razvojem i poboljšanjem sposobnosti računara da obavljaju „zadacu“ za koju je potreban neki oblik inteligencije, tj. mogućnost snalaženja u novim prilikama, učenje novog koncepta rada, donošenje odluka i zaključaka, razumijevanje novih jezika i dr. Neizostavno je govoriti i o digitalnoj transformaciji. U cilju što boljeg i lakšeg razumijevanja digitalne transformacije biće riječi o digitalizaciji. Najprostije rečeno, digitalizacija označava sve promjene koje su

podstaknute razvojem, širenjem i sve većom primjenom digitalnih tehnologija zahvaljujući kojima se stvaraju, procesuiraju, te prenose informacije i znanje. Digitalizacija se nikada ne oslanja samo na jednu inovaciju, već na niz novih tehnologija koje u zbiru daju pozitivan rezultat, a podrazumijevaju međusobno povezano djelovanje nekoliko segmenata, od telekomunikacijske mreže (koja uključuje fiksne i mobilne linije), računarske tehnologije (prenosna računara, bežične sprave, tableti), softvera (operacijski sistemi, vještačka inteligencija) do konačnog slanja informacija. Digitalizacija označava konverziju analognih informacija u digitalne informacije što nam u konačnici daje da gotovo svaki aspekt ljudskih života obuhvaćen je i pohranjen u nekom digitalnom obliku. Zahvaljujući digitalizaciji svi ti podaci su lako dostupni za upotrebu na raznim platformama. Sve navedeno je podloga za sveukupnu digitalnu transformaciju, a predstavlja veoma širok pojam koji uključuje transformaciju poslovanja i promjenu vrijednosti. Važno je imati na umu da se digitalna transformacija odnosi se na proces, za koji je potrebno izvjesno vrijeme, a koji započinje od onog trenutka kada organizacija krene razmišljati o uvođenju digitalnih tehnologija u sva područja poslovanja i traje do trenutka njihove potpune integracije. Međutim, važno je naglasiti da digitalna transformacija uključuje i pojedince, nije dovoljno samo uvesti digitalnu tehnologiju u poslovanje, važno je i adekvatno edukovati zaposlene i pripremiti ih za novi način poslovanja. Ljudski element je ključan u digitalnoj transformaciji na svim poljima, u početnim fazama transformacije, ali i krajnjim u kojima se ispunjavaju ciljevi digitalne transformacije. Kada govorimo o vrijednostima i potrebama ljudskog društva, digitalna transformacija društva, a posebno kada govorimo o digitalnoj transformacija sigurnosti, uzrokovala je velike promjene koje su se evidentno desile, ali na koje mi još uvijek nemamo pravi odgovor ili odgovarajuću definiciju. Kada govorimo o pomenutim društvenim vrijednostima, jedna od definicija kaže da „pod društvenim vrijednostima nazivamo društveno kolektivna uvjerenja i sisteme vjerovanja koja djeluju kao vodeća načela u životu“²⁰

Digitalne tehnologije mijenjaju društvo i svijet u kojem živimo, kroz razne promjene kao što su modeli poslovanja, trgovinska razmjena, komunikacija, prevoz robe, ali i način na koji ljudi provode svoje vrijeme. Digitalne tehnologije pored toga utiču i na kritičko razmišljanje, razvoj novih vještina i sposobnosti koje postaju sve važnije za opstanak u savremenom društvu. Digitalna transformacija društva donijela je velike izazove kako u informisanju, tako i u obrazovanju. Sve te promjene rezultat su digitalne transformacije. Odgovorno donošenje odluka, potkovanu dobrom informisanošću i obrazovanjem, podstaknuto kritičkim promišljanjem je ideal i izazov kojem svaki pojedinac u savremenom društvu treba da teži. U

²⁰ Tsirogianni, Stavroula i George Gaskell, *The Role of Plurality and Context in Social Values*, 2011, str.442.

procesu digitalne transformacije tehnologija teži ka tome da korisnicima omogući da traže ono što žele i to kad god i kako god to žele.

Ko su zapravo mediji savremenog društva? Mediji savremenog društva smo svi mi, mediji su sve što nas okružuje. Bezbroj novih komunikacijskih kanala, kao što su: internetski portali, blogovi, društvene mreže i sl., na mreži stvorili su idealne uslove za razvoj tzv. građanskog novinarstva – utopije demokratskog novinarstva i slobodnog protoka informacija. Mediji koji su nekada predstavljale novine, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prenoseći ih pomoću zapisa, glasa, zvuka ili slike – danas su transformisani u medijsku platformu gdje imamo pet milijardi novinara u svijetu. Zvuči nestvarno? Na trenutak se zapitajte da li je baš tako? Savremena transformacija medija rezultirala je time da smo svi mi koji imamo mogućnost proizvoditi bilo kakav sadržaj koji dalje možemo dijeliti sa drugima postali novinari i proizvođači tog sadržaja. Koliki je domet i efekat digitalne transformacije teško je izmjeriti ili procijeniti, jer ma koliko čovjek bježao od činjenice da je postao rob informacijama, to postaje sve izvjesnije. Savremeni čovjek vodeći se time da čine dobro za sebe postao je ovisnik o novim informacijama. Razmišljajući da više informacija koje ima donose i više koristi čovjek nesvjesno dolazi do saznanja da više informacija može značiti samo kolaps i zastoj u daljem mentalnom napredovanju čovjeka. Na ovakav mogući ishod je još 1993. godine ukazivao i američki komunikolog Postman, koji je izdao upozorenje o kapitulaciji pred tehnologijom koje se danas čini i više nego tačno i ispravno, jer čovjek i dalje živi sa uvjerenjem da se naše najdublje dileme mogu razriješiti tehničkim progresom kao najvišim dometom čovječanstva²¹. Činjenica je da živimo u informacijski prezasićenom sistemu u kojem je jako važno novostečene informaciji kritički propitavati i ne uzimati ih „zdravo za gotovo“. Nužno je naučiti povezivati obrazovanje i informisanje, tako što ćemo se služiti informacijama iz pouzdanih i vjerodostojnih izvora, koje će nam dalje omogućiti snalaženje u novonastalim situacijama prouzrokovanih svakodnevnim dešavanjima.

Efekat razmjene velikog broja elektronskih informacija i njihove algoritmizacije tehnikama i tehnologijama koj se bave prikupljanjem, obradom i analizom velike količine podataka, pomaže nam jednostavnije razumjeti i naglašava međusobne odnose dva osnovna postdigitalna izazova, a to su algoritamski i biološki izazov. Algoritamski izazov znači da se naša svakodnevnica prožima putem računarskih algoritama, a biološki bi značio razliku između kontinuirane prirode našeg postojanja i diskretne prirode digitalnih tehnologija. Algoritamski sistemi su očigledno

²¹ Postman, Neil, *The Surrender of Culture to Technology*, 1993, str.71.

tehnološki/digitalni, ali njihovo funkcionisanje je isprepletano i usko povezano sa onim netehnološkim/ljudskim. Kao rezultat svega toga, našu postdigitalnu stvarnost teško je definisati, jer je prije svega nepredvidiva.²² Zahvaljujući algoritmima velike tehnološke kompanije napravile su imperije i postale gatekeeperi²³ savremenog društva. Građani uglavnom nisu svjesni relacije između algoritama i ostvarivanja nevjerovatnog profita velikih kompanija, iz razloga jer nisu upoznati kako ti algoritmi rade i kako im oni uređuju svakodnevnicu zahvaljujući „klikovima“ stvari koje nas zanimaju. Novinarski članci istinu često „maskiraju“ senzacionalističkim naslovima koji imaju vrlo malo veze s tekстом ispod njih, a upravo zbog toga novinari i mediji gube povjerenje publike. Senzacionalistički naslovi su najvažniji faktor za što veći broj „klikova“. Kada je riječ o senzacionalizmu, smatra se jednim od glavnih pokazatelja neprofesionalnosti novinarstva, te kao takav predstavlja veliki problem za vjerodostojnost i etičnost u novinarstvu i medijima. Najjednostavnije rečeno definiše se kao način pisanja novinarskih tekstova kojim se krše etičke norme. Senzacionalistički tekstovi najčešće nisu utemeljeni na činjenicama, bave se nebitnim temama kao što su tračevi, glasine, afere i skandali osoba iz javnog života, izvještavaju o tragedijama i nesrećama te zadiru duboko u privatnost ljudi o kojima pišu. Takvi tekstovi uglavnom sadrže neprovjerene i neistražene informacije ili čak anonimne izvore. Konstrukcija društvene nam realnosti, a i percepcije društva o „objektivnoj“ stvarnosti uvelike zavise o medijskim prikazima. Metode kojima mediji prikazuju sliku te realnosti znaju biti varljive i ponekad stvaraju pogrešne utiske o stvarnim događajima. Upravo senzacionalizam je vodeća metoda koju mediji koriste za iskrivljavanje realnosti. Povećan broj senzacionalističkih objava u medijskom i novinskom prostoru znači krizu profesionalnosti, etičnosti i vjerodostojnosti medija u kojima se objavljuju takve priče. Danas više gotovo da i nema ozbiljnih novina koje se bave pisanjem o važnim temama, čak su se i javni mediji koji ne bi trebali pisati o senzacionalističkim temama pokorili i priklonili ovom modernom trendu u medijskom prostoru. Popularizacija senzacionalizma u medijima nije specifična samo za Bosnu i Hercegovinu, nego za sve države bivše Jugoslavije, ali tranzicijske države nisu te koje su izmislile ovakav način izvještavanja, već su ga preuzele od razvijenijih medijskih sredina. Cilj senzacionalističkih naslova i tekstova je privući čitanost, a da bi to postigli često koriste i fotografije koje su neprimjerene za naslovne stranice novina ili televiziju, poput detaljnih prikaza nesreća i nasilnih djela. Ono što nas treba da brine je činjenica da publika traži senzacionalizam – ljudi su željni tuđe drame i skandala, tračeva i primitivnih priča o nebitnim stvarima, a zato što je to ono što najviše privlači pažnju publike, mediji se sve više okreću takvim temama. Dakle, senzacionalizam je svakodnevna pojava u savremenim

²² Jandrić, P., *The Postdigital Challenge Of Critical Media Literacy*, 2019, str.34.

²³ „čuvari kapija“

medijima, a moglo bi se čak reći i da je zavladao medijskim prostorom. Skandali, afere, „sočne“ priče iz privatnih života javnih osoba hrane znatiželju publike i njihovu potrebu za tračem, privlače pažnju i povećavaju čitanost i prodaju, a samim time privlače i više publike, od čijih klikova mediji žive.

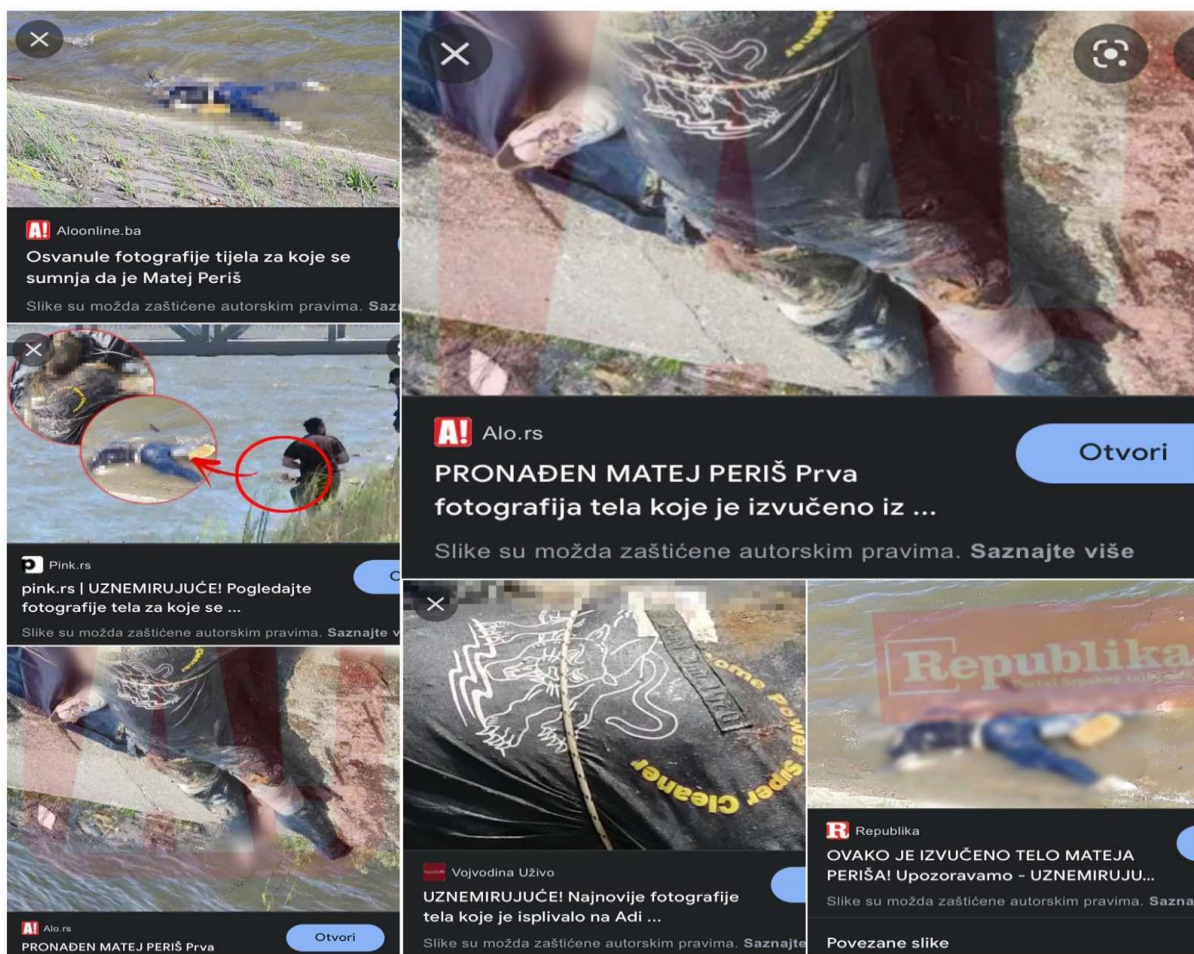
Dezinformacije nisu nikakva novost, one su uveliko prisutne u medijima, naročito kad govorimo o novim i online medijima, kao i društvenim mrežama. Neka obilježja lažnih informacija su upravo pomenuti senzacionalistički naslovi, koje je lako prepoznati po neimenovanim ili prikrivenim izvorima informacija. Uloga medija savremenog društva nije samo da se prenese određena informacije, već oni imaju moć da na svoj način konstruišu društvenu, političku i kulturnu stvarnost jednog društva. Postoji određena linija koja pokazuje razgraničenje između objektivne realnosti i one realnosti koja se nama plasira putem medija. Možemo zaključiti da konstrukcija te društvene realnosti, a i shvatanje društva o objektivnoj realnosti u velikoj mjeri zavisi o medijskim sadržajima. Metode i načini kojima mediji pribjegavaju kako bi nam prikazali tu realnost znaju biti veoma varljive i nerijetko stvaraju potpuno pogrešne utiske o stvarnim događajima.

Sve navedeno što predstavlja medije u današnjem društvu doprinijelo je razvoju jednog novog fenomena, a to je informacijski nered. Ovaj termin su proučavali i predstavili Claire Wardle i Hossein Derakhshan 2017. godine, pa iz tog razloga i važi za termin novijeg doba. Najprostije rečeno on predstavlja dijeljenje ili doprinos širenju lažnih informacija sa ili bez namjere da se nekome nanese šteta. Takve vijesti se kategoriziraju kao dezinformacije, polu informacije i lažne ili zlonamjerne informacije. Širenje ovakvih informacija može se negativno odraziti na ugled određenih ljudi, grupe ljudi, (ne)državnih institucija ili nekih političkih tijela. Ovakvim načinom izvještavanja obiluju ne samo bosansko-hercegovački mediji, nego mediji svugdje u svijetu. Naslovi i tekstovi koji sadrže nedovoljno provjerene, neistinite i nepotpune informacije objavljuju se svaki dan, a služe kao „sočna“ vijest koja će isto tako doprinijeti većem broju „klikova“.

Nažalost, ovakvih primjera tekstova koji sadrže sve gore navedeno, ne samo na bosansko-hercegovačnim portalima, nego se posebno misli na medije Balkana, u praksi je nebrojano mnogo. Svakog jutra kad uđemo u bilo koji novinski portal kako bismo se informisali o novostima unutar države i regiona, možemo vidjeti primjere novinskih naslova koji za cilj imaju samo što više „klikova“ vjerne publike, njih nazivaju i „udica naslovi“. Ovaj naziv je u potpunosti opravdan. Naslovi i sadržaji iz crne hronike nalaze se na naslovnim stranama svih portala, to nije nikakva slučajnost – jer sva novija istraživanja pokazuju da su ljudi željni slika ili video materijala koji promovišu i prikazuju tuđu nesreću.

Idealan primjer iz najskorije nam prošlosti, jeste izvještavanje medija u regionu kada je nakon višemjesečne potrage pronađeno tijelo hrvatskog državljanina Mateja Periša u Beogradu. Izvještavanja ovakvog tipa nisu obilježila samo pronalazak tijela, nego su tu od prijavljivanja njegovog nestanka. Novinari u ovakvim situacija u potpunosti zaboravljaju na etiku i činjenicu da se ipak radi o nečijem djetetu, bratu, unuku i sl. Ovakav način objavljivanja vijesti samo unosi dodatni nemir porodici koja već proživljava agoniju. Osim porodice, ovakve vijesti uznemiravaju kompletnu javnost i unose dozu nesigurnosti svima koji imaju pristup tim vijestima. Ovo je jedan od pokazatelja kako mediji negativno utiču na osjećaj humane sigurnosti kod ljudi. U prilog tome govori i slika koja se nalazi ispod ovog teksta, gdje su prikazani samo neki od novinskih naslova i fotografije koje su stavljene uz naslov, a sve u cilju da bi se pridobio što veći broj čitalaca.

Slika 1. Senzacionalizam na Balkanu

Ovo nije jedini primjer iz bliske nam prošlosti, ali svakako je jedan od onih koji je privukao najviše pažnje javnosti. Takođe, još jedan primjer je i puštanje na slobodu serijskog silovatelja Igora Miloševića u Srbiji. Milošević je odslužio kaznu zatvora u trajanju od 15 godina, a riječ je o čovjeku koji je višestruki povratnik kada govorimo o krivičnom djelu silovanje. Građani, a naročito građanke, kod kojih je već uveliko zavladao strah i panika, imali su priliku da poslušaju intervju pomenutog silovatelja koji je sa njim uradila urednica srbijanskih dnevnih novina Informer.

Opšte je poznato koliko je balkanski narod osjetljiv na silovanje i nasilje na ženama, naročito nakon rata koji se desio u Bosni i Hercegovini i koji je za posljedicu imao veliki broj žena žrtava nasilja i silovanja. Problem koji se sve češće dešava na ovim prostorima, a sve manje se o njemu govori je problem femicida. Femicid predstavlja zločine počinjene iz mržnje nad osobama ženskog pola koji je motivisan upravo polom žrtve. Šire od navedene definicije, može se definisati i kao namjerno ubijanje žena i djevojaka samo zato što su žene. Mada nije određeno, jer definicija može da varira zavisno o kulturnom kontekstu o kojem govorimo. No izvjesno je da ovaj problem postoji, te da su brojke ubijenih žena u zemlji i okruženju u nikad većem porastu.

U pomenutom intervjuu silovatelj je otkrio najmračnije tajne svog uma, nije pokazao kajanje za počinjena djela i opisao je neke od svojih postupaka. Javnost je zgrožena činjenicom da novinari rade na promociji ovakvog čovjeka i vjerovatno su se svi zapitali da li postoji dublje dno od ovog koji su pokazali novinari i urednici pomenutih novina. Nameće se pitanje na šta su sve ljudi spremni samo kako bi pridobili što veći broj klikova i pregleda. Ovaj intervju pokrenuo je lavinu komentara na društvenim mrežama i ujedinio ljude u borbi da se silovateljima stane u kraj, te da se oni smjeste tamo gdje im je mjesto. Dalji epilog ovog događaja nije se zaustavio na komentarima na društvenim mrežama nego su ljudi izašli na masovne proteste, te su uslijedili i napadi na one koji su zaslužni za objavljivanje ovog intervjuja. Serijski silovatelj se zahvaljujući brzom reakciji protestanata našao ponovo iza rešetaka. Jasno je da se ljudi ujedinjeni mogu suprotstaviti i političkim režimima, ali isto tako je zabrinjavajuće da na sve češće maltretiranje, zlostavljanje i ubijanje osoba ženskog pola uglavnom ćutimo i prebacimo na narednu vijest u novinama. Reakcija ljudi koji su bili dio protesta je bila i brza i efikasna, a postavlja se pitanje koliko brzo i efikasno reaguju policija i nadležne socijalne službe kada zaprime prijavu o nasilju. Nakon što su objavili intervju na društvenim mrežama, tu se nisu zaustavili – na slici ispod prikazana je sutrašnja naslovna strana pomenutih dnevnih novina „Informer“ uz riječ megaekskluzivno. Sve u cilju što većeg broja čitalaca i bolje prodaje.

Slika 2. Naslovna strana novina

Očigledno je da su mediji spremni na sve kako bi dobili „dobru“ i što čitaniju priču, a ono što posebno brine je činjenica da od ranije pomenutih etičkih prekršaja nisu izuzeta ni djeca. Senzacionalističko izvještavanje o djeci izrazito je prisutno, konkretno govoreći o maloljetničkom suicidu, ali i vršnjačkom nasilju. U takvim se člancima narušava privatnost djece, ali i njihovih porodica. Slučajevi maloljetničkih suicida ili pokušaja suicida dobijaju posebnu medijsku pažnju, gdje se stavljaju na naslovne strane novina, u udarne minute vijesti i naveliko i naširoko se piše o tome, otkrivajući pri tome ne samo identitet djeteta, nego i najintimnije detalje iz njihovih života. Vršnjačko nasilje je posebno osjetljiva tema, u skorije vrijeme čitali smo o mnogo primjera koji su se dešavali unutar škola. Roditelji u takvim situacijama ne mogu pronaći pravi način za rješavanje problema. Teško je ustanoviti i čija je odgovornost sveprisutnijeg vršnjačkog nasilja među djecom, sigurno da ćemo se složiti da sve vezano za djecu kreće iz kuće, ali jasno je i da predškolske i školske ustanove, kao i mediji mogu uticati na rješavanje ovog problema. Pisanje i izvještavanje o ovome je mač sa dvije

oštrice, jer osim što ukazuje na evidentno postojanje problema, u manjoj mjeri nudi moguće načine djelovanja da se ovo zaustavi, a u većoj može izazvati oponašanje i pojavu imitatora problema kod djece. Ovo je jako važno jer sve češće objavljivanje o samoubistvima u medijima, a posebno njegovo stavljanje u prvi plan vijesti može kod mladih ljudi izazvati potpuno pogrešnu reakciju, ostavljajući na njih utisak da je samoubistvo nešto normalno, pa čak i stvarajući percepciju da je to hrabar čin i ispravan i brz način za postizanje pet minuta slave.

Medijska platforma postala je riznica stranica kreiranih da izgledaju poput profesionalnih trgovina, profila na društvenim mrežama koji propagiraju govor mržnje i temelje se na manipulaciji. Pojašnjeno govoreći postala je skup laži, propagande, teorija zavjere, prevara itd. Može se reći da je medijska platforma postala digitalno zagađen prostor. Samo medijski osvješćena osoba i dovoljno informisana može se izboriti sa svim lošim što nosi medijsko i platformsko društvo sa sobom, a ono što je dobro iskoristiti na ispravan način.

Adekvatan odgovor na ove potencijalne savremene prijetnje sa kojima se danas sve više susrećemo na unutar digitalnog prostora daće nam naredno poglavlje: Medijska i informacijska pismenost. Prilikom izvještavanja o gore navedenim tragedijama i/ili bilo kojim drugim, mediji bi trebali težiti očuvanju dostojanstva osoba pogođenih tragedijom o kojoj pišu, a ne stavljati ih na naslovne strane. Novinari bi posebno trebali povesti računa o tome da ne zadiru u privatnost žrtava i njihovih porodica, te da tom prilikom ne objavljuju slike ili privatne informacije iz njihovih života, jer upravo na takav način mediji ruše pravo na privatnost, što je skroz suprotno od zadaće etike i novinarstva – a to je da očuvaju dostojanstvo čovjeka i njegovu ličnu privatnost. Svjesni da se skoro ni jedan portal ne pridržava ovih pravila, ostaje nam samo da se nadamo da će se desiti neke promjene na bolje, jer gore od ovoga neće moći.

2.3. Medijska i informacijska pismenost

Medijska i informacijska pismenost, kao cilj prema kome težimo, termin, kao potreba u savremenom društvu koje je doživjelo digitalnu transformaciju, prisutna je globalno i lokalno, od najnižih do najviših društvenih zajednica. Da se čovjek ne bi pretvorio u objekt sklon manipulacijama unutar platformskog prostora treba biti osnažen medijskom i informacijskom pismenošću koja može pozitivno uticati na susret sa novim izazovima. U Deklaraciji o značaju medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, ističe se da: „Medijska i informacijska pismenost jeste preduslov održivog razvoja otvorenih, pluralnih, inkluzivnih i participativnih društvenih znanja, te građanskih institucija, organizacija, zajednica i pojedinaca koji čine ta društva“. Medijska i informacijska pismenost treba biti odlično osmišljen i razrađen

sistemske instrumente i resurs kako bi se prvenstveno olakšala kontekstualizacija razumijevanja digitalnog stanja, a ne treba se tretirati kao univerzalni lijek za sve poteškoće koje je donijelo sa sobom medijsko, informacijsko i platformsko društvo. Ona se smatra jednim od moćnih alata koji je na raspolaganju svima, jer medijska i informacijska pismenost ključna je i za osnaživanje ljudi širom svijeta da teže visokom stepenu poštovanja ljudskih prava i sloboda, ona omogućava ljudima da budu svjesni svoje odgovornosti prilikom korištenja informacija, posebno ih podstiče na odgovornost za traženje kvalitetnih medija i informacijskih sadržaja, te etičku upotrebu istih.

UNESCO je na vrijeme prepoznao potencijal interneta za poticanje održivog ljudskog razvoja i izgradnju demokratskih društava, pa je kao takav i zaslužan nekim dijelom za povećanje slobodnog protoka informacija i ideja širom svijeta. Dugogodišnje istraživanje rezultiralo je da UNESCO predlaže pet zakona medijske i informacijske pismenosti.

- 1) *Zakon prvi*: Informacije, komunikacije, biblioteke, mediji, tehnologija, internet, kao i drugi oblici pružalaca informacija, koriste se u kritičnom građanskom angažmanu i održivom razvoju. Oni su jednakog značaja i nijedan nije važniji od drugog i s njima se treba tako i postupati.
- 2) *Zakon drugi*: Svaki je građanin tvorac informacija/znanja i ima poruku. Moraju biti osnaženi za pristup novim informacijama/znanju, te samoizražavanje. Medijska i informacijska pismenost je za sve – žene i muškarce podjednako – spoj s ljudskim pravima.
- 3) *Zakon treći*: Informacije, znanje i poruke nisu uvijek vrijednosno neutralne ili uvijek neovisni o pristranosti. Svaka konceptualizacija, upotreba i primjena medijske i informacijske pismenosti trebala bi ovu istinu učiniti transparentnom i razumljivom svim građanima.
- 4) *Zakon četvrti*: Svaki građanin želi znati i razumjeti nove informacije, znanja i poruke, kao i komunicirati, čak i ako toga možda nije ni svjestan. Međutim, njegova/njena prava nikada ne smiju biti ugrožena.
- 5) *Zakon peti*: Medijska i informacijska pismenost ne stiče se odjednom. To je dinamično iskustvo i proces koji se proživljava. Zaokruženo je onda kada uključuje znanje, vještine i stavove, kada obuhvata pristup, (pr)ocjenu, upotrebu, proizvodnju i komunikaciju informacija, medija i tehnoloških sadržaja.²⁴

²⁴ Inspiracija i razvoj na osnovu Pet zakona bibliotekarstva koje je predložio S. R. Ranganathan 1931. Pet zakona MIP-a su smjernice, zajedno s ostalim UNESCO-vim resursima, za sve stakeholdere koji učestvuju u primjeni MIP-a u svim oblicima razvoja.

Uloga UNESCOa sa svojim višegodišnjim istraživanjem je veoma velika za razvoj, praćenje i analizu do sada učinjenih stvari, ali isto tako ključno je za sve buduće korake koji se budu poduzimali na osnovu dosadašnjim istraživanja i postignutih rezultata.

Poseban akcenat se stavlja na dugogodišnje istraživanje profesora Vajzovića o problemima u ranoj životnoj dobi gdje se s napunjenih 10 godina dijete može smatrati „digitalno punoljetnim“, jer već tada, ako ne i ranije samostalno počinje konzumirati digitalni život.²⁵ Svakako treba imati u vidu da se digitalno odrastanje djece dešava najčešće, nažalost, bez plana, nadzora, usmjerenja i adekvatnog obrazovanja, gdje se ovaj propust pripisuje prvenstveno roditeljima. Upravo medijska i informacijska pismenost ohrabruje sve svoje građane, uključujući posebno mlade i djecu, da lakše steknu znanje i što veći nivo pismenosti koje im je od velike važnosti za razumijevanje digitalnih izazova 21-og vijeka.

Ono što treba da zabrinjava jeste činjenica da uprkos nekontrolisano rastućoj ulozi mediju u društvu i sve bržem razvoju novih tehnologija, u Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoji adekvatna javna diskusija o pitanjima povezanim s medijskom i informacijskom pismenošću. Onda kada imaju mogućnost priključiti se u već postojeće rasprave i inicijative, mnogi ključni akteri (predstavnici ministarstava, regulatornih tijela, industrije, akademske zajednice i nevladinog sektora) izbjegavaju biti dio toga.

Kada govorimo o situaciji u Bosni i Hercegovini, ono što je vrijedno pomena jeste da je jedna od centralnih aktivnosti Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine bila što brža organizacija i puštanje u rad tematske stranice www.medijskapismenost.ba, koju je Agencija izradila u saradnji i uz podršku UNESCO-a. Web-stranica je namijenjena bosansko-hercegovačkoj javnosti, a sadrži sve potrebne informacije i materijale aktera iz vladinog i nevladinog sektora, kao i međunarodnih organizacija aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenosti, a njeno dodatno umrežavanje putem web-platforme SEEMIL će omogućiti kontinuiran pristup i razmjenu informacija i materijala iz ove oblasti. Pored uspostavljanja već pomenute web-stranice, objavljeno je više od 70 tekstova na različite teme iz oblasti medijske i informacijske pismenosti.

Stranica www.medijskapismenost.ba²⁶ je od druge polovine 2021. dostupna za javnost.

RAK se potrudio da u okviru aktivnosti na promociji medijske i informacijske pismenosti u protekloj godini prvi put organizuje kampanju pod nazivom “Dani medijske i informacijske pismenosti”, u saradnji i uz učešće organizacija i institucija aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenost pod motom koji glasi: „Prilike i izazovi u digitalnom okruženju u periodu od 24 oktobra do 31 oktobra 2021. godine“. Primarna svrha kampanje je bila zajednička

²⁵ Detaljnije na: <https://fpn.unsa.ba/b/medijska-i-informacijska-pismenost/> , pristupljeno 01.10.2022.

²⁶ Detaljnije na: <https://medijskapismenost.ba/> , pristupljeno: 02.10.2022.

promocija medijske i informacijske pismenosti, zatim poticanje društvene rasprave o značaju ove teme, pogotovo u oblasti obrazovanja, te promocija konkretnih resursa izrađenih u ovoj oblasti, kao što su različite studije, materijali za nastavnike, djecu i roditelje, ali i sve građane Bosne i Hercegovine. U okviru ove kampanje održana su dva online događaja, prvi je Sajam medijske i informacijske pismenosti 25 oktobra na kojem je, između ostalog, predstavljena i pomenuta web-stranica www.medijskapismenost.ba, te brojni resursi na teme iz oblasti koje pripadaju partnerskim organizacijama medijske i informacijske pismenosti. U saradnji sa Vijećem Evrope na online događaju održanom 27 oktobra predstavljeni su rezultati istraživanja "Medijske navike odraslih u Bosni i Hercegovini" koje je provedeno na inicijativu Vijeća Evrope i Regulatorne agencije za komunikaciju Bosne i Hercegovine. Sve ovo predstavlja veliki korak naprijed što se tiče promocije i razumijevanja MIP-a u Bosni i Hercegovini.

Dobri poznavaoци medijske slike u našoj državi često će ponoviti kako se ne smije zaboraviti činjenica da je medijska i informacijska pismenost stanovništva u Bosni i Hercegovini na tankim nogama i obasipanje nedovoljno istraženim, lažnim i polu informacijama s više strana može izazvati dodatnu zbunjenost i nepovjerenje. Ovo se nikako ne smije zaboraviti, a na ovoj činjenici možemo svi zajedno poraditi i zajedničkim djelovanjem doprinijeti mnogo većem nivou medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini.

Međutim, ono što nas posebno zanima pri izradi ovog rada je da se medijska i informacijska pismenost više ne sagledava tradicionalno u kontekstu medija i svemu što se za to vezuje, već ovog puta potrebno je nešto više prostora posvetiti očiglednom, ali ne pretjerano zastupljenom shvatanju medijske i informacijske pismenosti u kontekstu sigurnosti. Pojava metapodataka dovodi do toga da podaci o podacima počinju iz dana u dan bivati sve vrijednije „oružje“ savremenog društva. Iz ovog razloga ne treba da nas čudi sve učestaliji broj cyber napada na određene firme. Podaci danas imaju vrijednost mnogo veću nego ikada ranije u svijetu. Cyber sigurnost postala je jedan od najvažnijih faktora očuvanja čovjekove sigurnosti danas. Vajzović kaže: „Cyber sigurnost jest stanje i praksa zaštite infrastrukture, informacijsko-komunikacijskih sistema, mreža, uređaja i informacija od ugrožavanja, u cilju zaštite ljudi, materijalnih i kulturnih dobara u ličnoj²⁷ i društvenoj svojini, zaštitu društva i njegovih vrijednosti, cjelovitu zaštitu naroda, nacije, države i međunarodnih odnosa. Prijetnje kojima se suprotstavlja cyber sigurnost, jesu brojne, ali ih je, radi jednostavnijeg razumijevanja, potrebno posmatrati prije svega kao cilj ili kao sredstvo (1) u cyber kriminalitetu, (2) u političkim motivima ranih cyber napada i (3) u cyber terorizmu.“

²⁷ Vajzović, Emir, 2019, Medijska i informacijska pismenost u sistemu cyber sigurnosti.

3. Audio-vizuelno medijsko okruženje u Bosni i Hercegovini

3.1. Mediji u Bosni i Hercegovini

Uloga današnjih medija u savremenom društvu mijenja se iz dana u dan. Mediji koji su nekada izvještavali o raznim temama na svoj način, slali iskrivljenu sliku nekih društvenih ili prirodnih pojava – postali su realnost. Savremeni mediji su dopustili da svi postanemo kreatori medijskog sadržaja. Smatra se da određeni događaj traje onoliko dugo koliko ga gledamo na televiziji, slušamo na radiju ili o njemu čitamo na portalima, u novinama i sl. Prije svega, ono što najviše treba da zabrinjava jeste relevantnost izvora informacija, koliko su zapravo pouzdani izvori koji se koriste za prenos informacija. Društvene mreže postale su primarni izvor informacija za mnoge novinarske priče iz kojih novinari crpe građu za svoje tekstove, pomoću njih ostvaruju veći pregled vijesti na internetu i uspijevaju svom mediju putem ranije pomenutih „klikova“ donijeti zaradu. Konkretnije govoreći društvene mreže kao što su: Facebook, LinkedIn, Instagram, Twitter, YouTube, Pinterest, Snapchat, u posljednje vrijeme sve popularniji TikTok, gdje korisnici navedenih društvenih mreža postaju subjekt udarnih vijesti na portalima, naročito se misli na elektronske medije koji sada zauzimaju veliki dio internetskog prostora. Njemu pribjegavaju kako lokalne novinske agencije, tako i globalne, časopisi i dnevne novine, a na taj način uspostavljaju svoje online forme printanih medija i u korak prate digitalnu transformaciju društva, ili čak u nekoj mjeri i određuju korake društvenih promjena u savremenom dobu. Sadržaj društvenih mreža nalazi svoje mjesto u medijskim objavama kao što su novinarski tekstovi, članci, izvještaji i komentari. U tome se ogleda i važnost profesije novinara, naročito se dovodi u pitanje trenutno stanje profesionalizma novinarskog djelovanja i izvršavanja osnovnih funkcija medija, a to su da informišu, da zabave i da edukuju javnost svojim sadržajem.

Kada govorimo o medijima u Bosni i Hercegovini i oni su, kao i sve ostalo, veoma kompleksa i komplikovana oblast. Nije rijetkost da ispred sebe imamo poluinformacije ili one koje su skroz neistinite. Pored toga, za što bolje razumijevanje bosansko-hercegovačkog medijskog okruženja važno je poznavati i političku situaciju, kao i međuljudske odnose. Dakle, Bosna i Hercegovina sastavljena je iz dva entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) i Brčko Distrikta. Stanovnici svake oblasti za sebe koriste različite medije koji im služe da se u manjoj ili većoj mjeri informišu o aktuelnostima kako unutar države, tako u regionu i svijetu. Zatim, unutar svake ove oblasti imamo medijske kuće koje su u manjoj ili većoj mjeri okrenute

ka opoziciji ili poziciji. Izgleda da se naši političari ponajviše vode time da se mediji se u današnjem društvu smatraju četvrtom vlasti i često se govori da onaj ko ima medije, ima i vlast. Kada se politika umiješa u medijski sadržaj koji se plasira u javnost onda analiza tog sadržaja postoje u većoj mjeri komplikovanija. Ako bismo se držali teorije, politika ne bi smjela ni u najmanjoj količini biti uticajna na medije, međutim, u praksi u Bosni i Hercegovini to nije slučaj. Nažalost, za BiH možemo reći da spada u one države gdje je vladajuća politička elita urednik vijesti koje se objavljuju. Takođe, važno je napomenuti da nije rijetkost da se jedna informacija drugačije predstavlja na jednoj stranici, dok na drugoj je ona prezentovana iz drugog ugla. Novinari posljednjih godina sve više pribjegavaju preuzimanju sadržaja s naloga društvenih mreža pojedinaca i preuzeto koriste kao izvor za plasiranje vijesti u javnost. To rade svi printani mediji u Bosni i Hercegovini, a svakako i online portali. Njima je lakše prenijeti informacije, uređivati ih i objavljevati jer ih dobijaju veoma lako putem interneta, na koji je povezan i njihov medij i veliki broj čitalaca. Novinari i urednici ni u kojem slučaju ne bi trebali objavljivati nepotvrđene informacije, ali malo njih se vodi kvalitetom informacija. Sve dok je kvantitet daleko ispred kvaliteta, teško je očekivati napredak. U medijima u Bosni i Hercegovini najčešće se pojavljuju informacije uz fraze "nepotvrđeno", "navodno" ili "rekao je anonimni izvor". Novinari i urednici trebali bi izbjegavati informacije koje nisu pouzdane, kao i upotrebu ovih fraza. Jer, upravo korištenjem tih floskula novinari i urednici ne mogu se izuzeti od odgovornosti za širenje dezinformacija u javnosti. Takođe, vrlo je važno edukovati čitatelje koji će znati prepoznati šta je pouzdana informacija, a šta je klasična propaganda – ovdje se opet vraćamo na važnost medijske i informacijske pismenosti za savremenog čovjeka.

U prilog ovome govori i Skoko koji kaže: „Novinari bi se trebali pridržavati profesionalnih standarda izvještavanja kako bi što vjerodostojnije prenijeli informaciju publici. Ako to ne rade, povjerenje publike u novinare, a i medije bit će poljuljano i ugroženo. Neki autori tvrde da pad profesionalizma u novinarstvu utiče i na pad povjerenja publike u novine kao medij, a u produžetku i povjerenje u ostale medije. Ali štampane novine posebno pate od pada profesionalizma, jer sve više naginju trendovima koji uništavaju vjerodostojnost profesije. To su trendovi poput komercijalizma, senzacionalističkog pisanja i tabloidizacije, iskrivljavanja istinitih informacija i manipuliranje činjenica te potpuno kršenje etičkih normi.“²⁸

Postoje i određene etičke norme kojih se mediji trebaju pridržavati, neke od njih su: navođenje anonimnih izvora, prikazivanje samo jedne strane u sukobu, narušavanje ljudskih prava, pretjerivanje i neprimjereno ili zlobno izvještajne te naslovikoji ne odgovaraju novinarskim tekstovima. Vjerovatno dok ovo čitate nameće se pitanje: poštuje li iko etičke norme?, sve više

²⁸ Skoko, Božo, Hrvatski medijski trendovi 1991.-2011., 2011, str. 363-379.

članaka savremenog doba ne poštuje ove norme. U izvještavanju novinari često krše intimu ljudi, ne obazirući se pritom na privatne i javne posljedice koje bi to moglo imati za pojedinu osobu.

Temeljna ljudska prava i slobode, član 14. glasi: „novinar treba štiti čovjekovu intimu od senzacionalističkog i svakog drugog neopravdanog otkrivanja u javnosti“.

Mnogo je više novinara koji će se poslužiti neetičkim ponašanjem, ono što spada u čovjekovu intimu i privatnost će objaviti zarad senzacionalizacije i pridobijanja publike, odnosno buđenja želje kod publike da kliknu na objavljenu vijest. Dakle, zaključujemo da senzacionalističko izvještavanje samo po sebi ulazi u domenu etičkog nesporazuma, a kao takvo suprotno je i mnogim moralnim kodeksima. Zadiranje u privatnost, izvrtnje činjenica i objavljivanje naslova koji se ne podudaraju s tekstom samo su neke od tehnika privlačenja pažnje kod publike i uobičajene su za senzacionalizam. Ako su mediji voljni prelaziti granice moralnosti kako bi prodali priču i privukli publiku, kako onda ta publika može vjerovati u vjerodostojnost informacija koje vide u medijima? Može se reći da su mediji ovakvim ponašanjem doveli sebe u neku vrstu krize etike. Internet je moguće posmatrati kao bogat izvor različitih sadržaja, kako pouzdanih, tako i nepouzdanih izvora. Za novinare i urednike važno je da znaju prepoznati kredibilitet izvora prije nego ga odluče uzeti u obzir i koristiti se njime. Ono što karakteriše medije u Bosni i Hercegovini je činjenica da se nedovoljno koristi stručna literatura kao izvor informacija, pa se medijski izvještaji najčešće oslanjaju na to šta je neko izjavio, a rijetko šta piše u određenom stručnom naučnom izvještaju o toj temi. Prepisivanje sa jednog portala na drugi je mnogo lakši posao nego istraživanje o određenoj temi i potražnja za kredibilitetnim izvorima i informacijama.

Iz svega navedenog proizlazi da ne može biti dovoljan jedan izvor informacija za analizu sadržaja, da bi analiza bila relevantna potrebno je analizirati više medija koji se smatraju za najčitanije u Bosni i Hercegovini.

3.2. Najzastupljeniji mediji

Na osnovu javno dostupnih podataka i istraživanja nije moguće utvrditi koji je najčitaniji portal u Bosni i Hercegovini, ne postoje adekvatna istraživanja niti pouzdane informacije o tome ko se nalazi na vodećem mjestu najzastupljenijeg medija u Bosni i Hercegovini. Jedan od razloga zašto je to tako je i taj što se svaki čitaniji portal na kraju godine samostalno proglasi za najčitanijeg. Dostupni su članci u kojem se Klix.ba, Dnevni avaz, BN, N1 i RTRS proglašavaju kao najposjećeniji, najčitaniji i najgledaniji u protekloj godini.

Trenutno se Internet portal Klix.ba smatra za najposjećeniji i najrelevantniji internet medij u Bosni i Hercegovini koji je ujedno i lider u internet oglašavanju. Takođe, Klix.ba je i najposjećenija web stranica uopšte sa mjesečnom posjetom više od 550 hiljada stvarnih korisnika iz cijele Bosne i Hercegovine. Prema DotMetricsu Klix.ba bilježi i oko 15 miliona posjeta te 68 miliona pageviewsa (učitavanja) iz BiH, i to samo govorimo o web verzijama, bez aplikacija. Lojalnost čitalaca ovog portala dokazuje činjenica da portalu pristupa manje od 10% korisnika preko društvene mreže Facebook, dok ostalih 90% direktno otvaraju web stranice ili aplikacije. Portal sadrži 7 kategorija, i mogućnost da svoje korisnike prati kroz rubrike, te na taj način klijentima omogućuje targetirane oglasne kampanje skladno interesima određene publike. Klix.ba odlikuje i visok Viewability rate, koji trenutno iznosi oko 62,5%, dok je prosječan Viewability rate na drugim portalima 42%. Klix.ba na Facebooku ima preko 455.000 fanova, što takođe potvrđuje lidersku poziciju portala. Osim toga, Klix.ba aplikaciju za iPhone koristi već 30 hiljada korisnika, dok aplikaciju za Android koristi nešto više od 90 hiljada korisnika. Prosječno zadržavanje jedinstvenog korisnika na portalu iznosi više od 2 sata i 26 minuta. Najviše posjetilaca pripada najatraktivnijoj oglašavačkoj grupi stanovništva, a to je između 25 – 34 godine (34%), dok između 35 – 44 godine ima 26% posjetilaca portala. Polna struktura je poprilično izjednačena, 53% čitatelja čine muškarci, dok 47% čine žene.²⁹

Pored Klix.ba, N1 je prva regionalna i lokalna 24-časovna multimedijalna informativna platforma koja svoj sadržaj plasira na tržište od oko 20 miliona ljudi u regionu. Sa produkcionim centrima u Beogradu, Sarajevu, Ljubljani i Zagrebu, N1 je ekskluzivni informativni partner CNN-a. N1 je dostupan putem operatora u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji i Sloveniji kao i širom sveta, kroz OTT platformu NetTV Plus.

Zatim, BN TV je posljednjih pet godina najgledanija televizija u Republici Srpskoj, tako je bilo i 2021. godine. Ovo su jedinstveni podaci agencije "Audience Measurement". Prema ovim istraživanjima BN televizija je u 2021. godini najgledanija TV stanica u Republici Srpskoj, a među vodećim televizijama je i u čitavoj Bosni i Hercegovini.

Iako ne postoji tačna i povjerljiva informacija koji mediji su najzastupljeniji i najčitaniji u Bosni i Hercegovini, evidentno je da se ljudi koriste svim vidovima medijskog informisanja o svakodnevnim temama i da ne manjka informacija o bilo kojoj temi. Posebno je važno što je moguće informisanje iz više izvora, pa je lakše stvoriti sliku o nečemu što nas tada zanima. Međutim, ono što nas zbunjuje je činjenica da različiti mediji o istoj temi izvještavaju na potpuno različite načine. Takav primjer smo imali 2 oktobra 2022. godine u izbornoj noći u Bosni i Hercegovini, gdje se ovdašnji mediji nisu ustručavali od dodatne manipulacije ljudima.

²⁹ Detaljnije na: <https://www.klix.ba/>, pristupljeno: 02.10.2022.

3.3. Najčitanije teme u protekle tri godine

Govor mržnje, tačnije, zagovaranje mržnje, zauzima posebno mjesto u svakodnevnicu svih građana Bosne i Hercegovine. Iako postoje institucije (Institucija ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini i drugi organi nadležni za postupanja po prijavama te vrste) kojima se građani BiH svakodnevno obraćaju zbog prijave govora mržnje. Zakone koji bi spriječili, sankcionisali ili u potpunosti zaustavili one koji šire govor mržnje već imamo, samo što je njihova primjena u praksi neprimjetna. Čak i površni pratioci medija i društvenih mreža mogu vidjeti da je govor mržnje u različitim oblicima rasprostranjen od komentatora na tekstove, izjava političara i drugih javnih ličnosti, pa nekada i do samih novinarskih opservacija. Očigledno je da se reaguje na prijave po ovom pitanju, a i ako se to desi reaguje se samo na najteže oblike mržnje koji prijete fatalnim posljedicama za određene pojedince i grupe. Posebna pažnja poklanja se „online raspravama“ koje najčešće mediji, odnosno novinari ili urednici svjesno iniciraju plasirajući sadržaje u kojima se upotrebljava jezik agresivnosti, senzacionalizma i mržnje rezultiraju – govorom mržnje. Iako treba da se krive učesnici istih tih online rasprava, neophodno je sagledati i dio gdje su upravo mediji glavni pokretači takve agresivne komunikacije inicirajući kod ljudi neprimjerene komentare i reakcije. Posebno zabrinjavajuće je to što je govor mržnje skoro uvijek ciljano usmjeren prema pripadnicima manjinskih zajednica. Npr. Romima, pripadnicima LGBT zajednice, migrantima i drugima koji baš nemaju adekvatnu priliku ni mehanizme da se odbrane, pa je govor mržnje prema njima time još i teži.

Činjenica je da pojedini bosansko-hercegovački portali i nalozi na društvenim mrežama „žive“ od govora mržnje. Odnosno, taj govor mržnje diže njihovu čitanost. Ljudi više ne idu da čitaju vijest, već da vide komentare ispod te vijesti i na osnovu njih stvaraju vlastita mišljenja. Govor mržnje je kao takav destruktivan sam po sebi i nema šta da traži u bilo kojem demokratskom društvu savremenih država. Ali, ono što treba da nas ohrabruje su Analize Media plan instituta i Medijskih inicijativa koje pokazuju da je otvoreni jezik mržnje znatno smanjen, posebno kada su u pitanju profesionalni ili tradicionalni informativni mediji.

Istraživanje Mediacentra Sarajevo iz 2021. godine pokazalo je da su u bosansko-hercegovačkim medijima u izvještajima o temi vakcina najzastupljeniji izvori iz politike, pa 70 posto analiziranih članaka imalo je samo jedan izvor, a najistaknutiji izvori su političari, pa tek onda glasnogovornici institucija, farmaceutske kompanije i na kraju doktori i naučnici. Dakle, upravo ovo nam potvrđuje činjenicu da se novinari i urednici novinskih agencija uglavnom oslanjaju na to ko je i šta izjavio, a ne na riječ struke iz te oblasti. Poznato je da predstavnici medija, javne ličnosti i političari još uvijek nisu shvatili koliki zapravo negativan uticaj na demokratski

razvoj društva i društvo u cjelini ima govor mržnje i dovodi do još većih podjela unutar Bosne i Hercegovine.

Takođe, u ovom istraživanju navodi se da su generalno u medijima Bosne i Hercegovine najzastupljenije političke teme, pa je samim tim nedovoljno prostora za bavljenje specijalizovanim temama gdje bi do izražaja mogli doći stručni izvori i osobe koje se stručno bave nekom oblašću.

Još jedno istraživanje nadovezuje se na političke teme u Bosni i Hercegovini i njenu ne tako idealnu političku situaciju. Predizborna kampanja u demokratskom svijetu vrhunac je pluralizma svake zemlje i od medija i političara se očekuje profesionalno i dostojanstveno ponašanje u tom periodu. Ali to nije slučaj sa Bosnom i Hercegovinom, koja se po mišljenjima mnogih analitičara trenutno nalazi u najvećoj političkoj krizi. Svaka izborna kampanja na teritoriji BiH, uključujući i onu na prijeratnim prvim slobodnim izborima, podgrijavala je etničke i političke strasti. Maske političkih elita su pale i zadnjih dvije godine se otvoreno govori o nečemu što je bilo “nedopušteno”. Slušamo o secesionizmu i raspadu države, stvaranju trećeg entiteta, kao i ukidanju konstitutivnosti naroda, ali i o mogućem ponovnom ratu u Bosni i Hercegovini. Tekuća predizborna kampanja okićena je govorom mržnje, jeziku koji generiše tenzije, spinovima i lažnim vijestima vezanim uz izborni proces i društveno-političku situaciju u zemlji. U posmatranom periodu, kako se navodi u izvještaju, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Milorad Dodik je generalno najzastupljeniji političar u većini medija oba entiteta. Zanimljivo je i da je Dnevnik RTRS-a³⁰ jedan od rijetkih gdje Dodik nije bio na prvom mjestu. Tamo je više pojavljivanja imala Željka Cvijanović, što se može tumačiti na različite načine jedan od njih je da ima nešto slabije izborne pozicije u takmičenju za Predsjedništvo BiH od Milorada Dodika, koji se na ovogodišnjim izborima bori za predsjednika RS-a.

Količina analiziranih medijskih sadržaja profesionalnih medija u kojima je uočen neki oblik dezinformacije na platformi Raskrinkavanje³¹ govori o tome da se informacije često ne provjere dovoljno prije nego što se objave. Pogotovo je problematično prenošenje sadržaja s drugih medija bez prethodne provjere onoga što je sadržano u tim objavama koje se prepisuju. Veoma su zabrinjavajuće situacije u kojima su novinske agencije, na koje su mnogi profesionalni mediji oslonjeni i po pravilu prenose njihove servisne informacije, upravo te koje objave dezinformacije.

Neizostavno je govoriti o pandemiji uzrokovanom koronavirusom (COVID-19). Kako smo od bezazlenog virusa koji zaobilazi žene došli do smrtonosnog virusa od kojeg se jedva možemo sačuvati to još uvijek nije poznato. Pojavom koronavirusa naučili smo mnogo toga novog i

³⁰ Radio Televizija Republike Srpske

³¹ Detaljnije na: <https://raskrinkavanje.ba/> , pristupljeno: 03.10.2022.

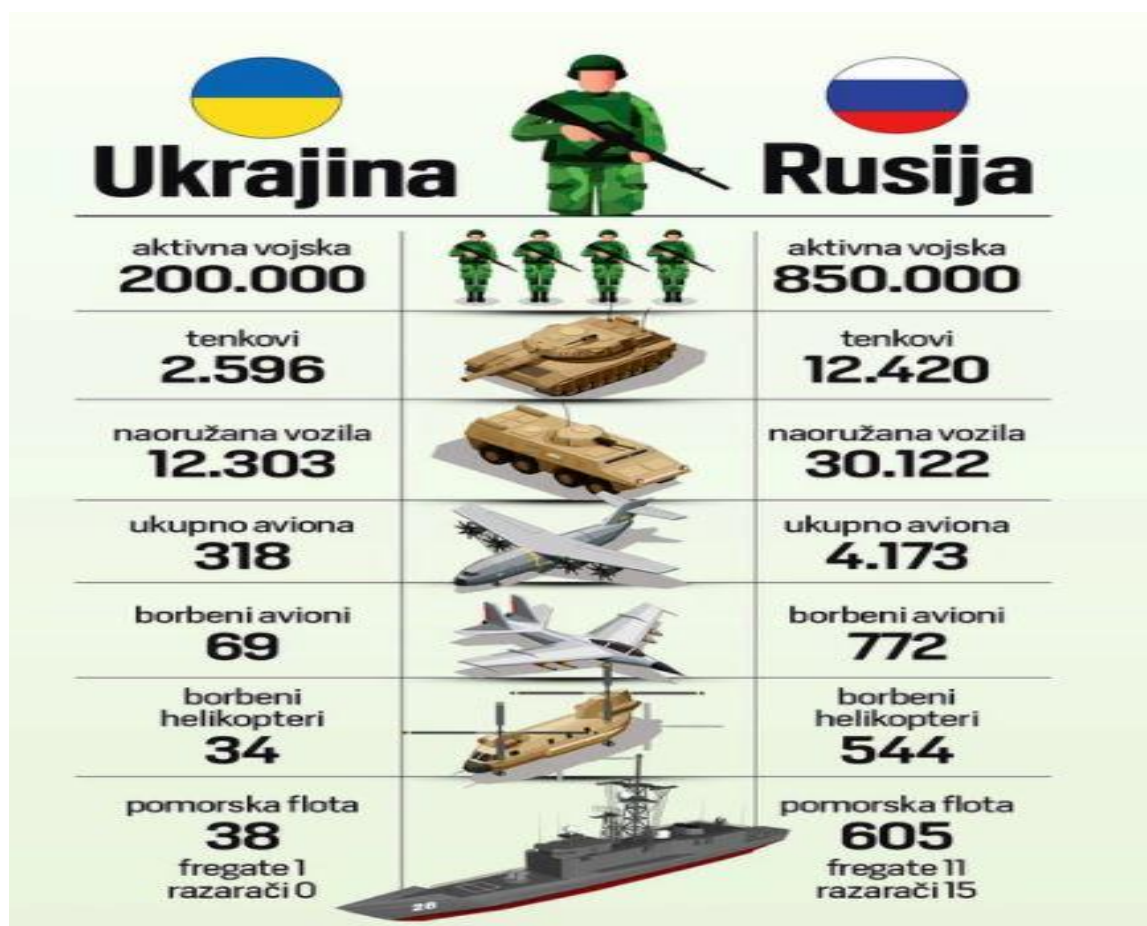
zakoračili u jedan nepoznati svijet. Najbolji pokazatelj toga o kakvom virusu govorimo i koliko je on još uvijek enigma i nepoznanica za čovječanstvo svakako jesu mediji i način na koji izvještavaju o ovom virusu, ne samo na teritoriji Bosne i Hercegovine nego u čitavom svijetu. U prilog tome govori i činjenica da su članci koji se odnose na koronavirus bili najčitaniji. Način na koji se izvještavalo o pouzdanim i jako važnim informacijama koje se tiču svih nas dovelo je do toga da su građani djelimično ili potpuno izgubili povjerenje kako u državne institucije, tako i u medije. Plasiranje laži ili neodgovorno i nestručno baratanje informacija – teško je reći, a možda i sve ovo pomalo. Čak i u trenucima kada je svačiji život ugrožen i među svima vlada panika i strah vlast je odlučila da zarađuje na ljudskoj nesreći. Pa smo svi zajedno bili svjedoci pronevjere velike količine novca i hapšenja visokih zvaničnika u Bosni i Hercegovini, ali bar se pokazalo da je umješnost politike u sve sfere života u Bosni i Hercegovini nezaobilazno i neizbježno, pa iako je zdravlje svih ljudi dovedeno u pitanje. Upravo političari i njihove izjave bili su primaran izvor informacija o pandemiji. Imajući u vidu da je svaki dio Bosne i Hercegovine priča za sebe, isto tako je i borba sa koronavirusom u svakom od ovih dijelova posebna priča. Nejednake i neuslaglašene mjere koje su trebale da spriječe i suzbiju širenje virusa, a koje je svaki dio (FBiH, RS, BD) donosio za sebe dodatno su doprinijeli kompliciranju ionako teške i zamršene situacije sa pandemijom Covid-19. Na početku se činilo kako bi pandemija mogla ponovo da nas sve zbliži u nesreći i učini da se zajedno borimo, no međutim, dalji tok dešavanja nas je odveo na potpuno drugu stranu.

Istraživanje stavova građana Bosne i Hercegovine, koje je pokrenuo UNICEF uz finansijsku podršku USAID-a u Bosni i Hercegovini, provedeno na 3000 punoljetnih ispitanika, u periodu od 22 aprila do 28 aprila 2020. godine. Cilj istraživanja je bio procijeniti stepen informisanosti o korona virusu COVID – 19, nedostataka u protoku informacija te ključnih izvora kojima se najviše vjeruje kad je riječ o plasiranju informacija vezanih za pandemiju. Više od polovice ispitanika, građana Bosne i Hercegovine (55%), sebe smatra veoma dobro informisanim o korona virusu COVID-19, dok se 39% građana smatra donekle informisanim. Za većinu građana BiH, uvjerljivo najznačajniji izvor informisanja o korona virusu je televizija (79%). Po važnosti, slijede digitalni mediji, prije svega web portali informativnog sadržaja (30%), potom društvene mreže (23%), te neformalni izvori informisanja, odnosno relevantno socijalno okruženje (15%). Oko 13% ispitanika se o korona virusu informiše direktno putem stručne javnosti - ljekara, medicinara i slično, jednako koliko i putem radija. Kada je riječ o povjerenju u institucije vlasti uključene u proces suzbijanja širenja zaraze korona virusom u Bosni i Hercegovini, građani najviše povjerenja imaju u predstavnike ministarstava zdravstva. Kako se ranije navelo onoliko koliko pišemo o određenoj temi ona je toliko i zastupljena. Vijesti koje

se tiču pandemije COVID-19 bile se najčitanije na svim portalim, sve do trenutka izbijanja sukoba između Rusije i Ukrajine.

Mjesecima je ruski predsjednik Vladimir Putin poricao namjere da će njegova zemlja napasti susjednu državu, ali je onda prekršio mirovni dogovor i pokrenuo ono što Njemačka naziva „Putinov rat“, poslavši vojne snage na sjever, istok i jug Ukrajine. Kada je Vladimir Putin srušio mir u Evropi zarativši sa demokratskom zemljom od 44 miliona stanovnika, njegovo opravdanje bilo je da moderna prozapadnjački orijentisana Ukrajina predstavlja stalnu prijetnju i da Rusija ne može da se „osjeća bezbjedno, da se razvija i da postoji“.

Slika 3. Ukrajina vs Rusija – vojna moć

Rano ujutru 24 februara, Putin je u televizijskom obraćanju naciji saopštio da Rusija ne može da se „oseća bezbjedno, razvija i postoji“ zbog, kako tvrdi, stalne pretnje koja stiže iz današnje Ukrajine.

Iz vazduha, sa kopna i mora, Rusija vodi razorni napad na Ukrajinu, njene snage bombarduju gradske centre i približavaju se glavnom gradu Kijevu, izazivajući masovni egzodus izbjeglica. Prvo su gađani aerodromi i vojna postrojenja, a zatim su tenkovi i pješadija ušli u Ukrajinu iz Rusije, sa Krima - koji je ova zemlja anektirala i iz savezničke Bjelorusije. Sada ratni avioni bombarduju velike gradove, a ruske snage su do sada preuzele kontrolu nad ključnim južnim lučkim gradom Hersonom. Kako raste broj žrtava, Putina optužuju za kršenje mira u Evropi, a sve što će uslijediti moglo bi da ugrozi čitavu bezbjednosnu strukturu evropskog kontinenta.

U proteklih šest mjeseci rata došlo je do dalekosežnih promjena u političkim stavovima u društvu, kako u Ukrajini i Rusiji, tako i u svijetu. Sociolozi ističu do sada neviđenu solidarnost Ukrajinaca. Rusija je učinila sve da se Ukrajinci ujedine pod prijetnjom razaranja, više se ne pravi razlika između istoka i zapada, muškaraca i žena ili starijih i mlađih generacija. Naravno, u biološkom smislu gledano, razlike između tih grupa možda postoje – žene su tu koje su sklonije da žele mir i stabilnost, dok su muškarci spremniji da posegnu za oružjem i pođu u rat. Ali u pogledu ideoloških vrijednosti, u javnoj sferi razlike su skoro pa iščezle. Razlike su iščezle i u pogledu stavova prema ratu, prema vladi i predsjedniku države.

Brojke su one koje govore za sebe. Više od 90 odsto Ukrajinaca (ta cifra je nepromijenjiva od početka sukoba) – uvjereno je da Ukrajina može da pobijedi Rusiju u ratu. Više od 70 odsto, što je opet nezamisliva cifra za predratnu Ukrajinu, smatra da se događaji u zemlji kreću u dobrom i pravom smjeru, uprkos svakodnevnom bombardovanju ukrajinskih gradova i sve gorim ekonomskim problemima sa kojima se susreću. Međutim, ono što je najinteresantnije je da ukrajinske oružane snage i predsjednik Zelenski konstantno zauzimaju prva dva mjesta kad se Ukrajinci pitaju kojim institucijama najviše vjeruju.³² Zašto predsjednik uživa toliko povjerenje svojih građana? Bez svake sumnje, način na koji se Vladimir Zelenski držao tokom čitavog rata izazvao je poštovanje čak i među njegovim najljućim političkim protivnicima. On je odbio da pobjegne iz Kijeva u ranim danima rata, uprkos ponudama koje je dobijao od zapadnih zemalja. Lično je svakodnevno posjećivao ukrajinske trupe koje su se nalazile pod stalnim granatiranjem i nastavlja da predvodi ukrajinski otpor ruskoj okupaciji.

Nekoliko proteklih dana obilježili su referendumi od strane ruskih zvaničnika koji su provedeni u četiri ukrajinske oblasti, kako bi se građani izjasnili o pripajanju Ruskoj Federaciji. Iako se po informacijama iz Rusiji sa referendumom složila velika većina građana ovih oblasti, Zapad je ovaj potez osudio i čeka se dalji epilog događaja.

Bosna i Hercegovina važi za državu gdje su vodeće sigurnosne prijetnje organizovani kriminal i visok nivo korupcije na svim nivoima državne i entitetskih vlasti. Događaj koji je posebno

³² Istraživanja BBC-a, dostupna i na stranici: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-62943142>, pristupljeno: 01.10.2022.

potresao i uzburkao balkansku javnost je hapšenje Veljka Belivuka i njegovih bliskih saradnika četvrtog februara 2021.godine. Od tog dana do danas imali smo priliku putem medija vidjeti zvjerstva koja je počinila ova kriminalna grupa i uvidjeti neku drugu stranu kriminala. Posebno je privuklo pažnju gostovanje predsjednika Srbije, Aleksandra Vučića i ministra unutrašnjih poslova Srbije, Aleksandra Vulina na najgledanijoj televiziji. Za vrijeme trajanja emisije otkriveni su do tada svi poznati detalji iz ovog slučaja, kao i fotografije uznemirujućeg sadržaja koje su nastala prilikom realizacije nekih od zločina koji su počinili članovi ove organizovane kriminalne grupe. Na fotografiji su prikazani neki od medijskih naslova (ove i slične fotografije dostupne su javnosti).

Slika 4. Prikaz najmonstuoznije kriminalne grupe u medijima

U nekim medijima pojavile su se i spekulacije o saradnji ove kriminalne grupe sa najvišim nivoima vlasti, gdje su neki ljudi i privedeni pred lice pravde. Postupak protiv svih aktera se još uvijek vodi, a suđenja su dostupna na većini portala. Čak su medijima dopustili da prisustvuju u sudnici prilikom trajanja krivičnog postupka. Nakon ovoga, postavlja se pitanje da li smo imalo sigurni? Koliko su samo nesigurnosti među ljude donijele ove informacije, a posebno fotografije žrtava zvjerskih mučenja teško je reći. Sasvim je izvjesno da se niko nije prijatno osjećao prilikom čitanja ili gledanja sadržaja koji su dio ovog slučaja. Možda je ovo bio i jedan

od poteza koji je trebao da ima takav odraz među ljudima – da izazove nevjerovatnu količinu straha, panike i nemira među ljudima.

4. Mediji i humana sigurnost

4.1. Refleksija svjetskih dešavanja na Bosnu i Hercegovinu

Svi ranije pomenuti događaji unutar i izvan Bosne i Hercegovine imali su uticaja na njene građane i građanke, ali i na političku situaciju u zemlji. Najuticajnija na osjećaj (ne)sigurnosti kod ljudi u Bosni i Hercegovini u protekle tri godine je pandemija korona virusom koja je pokorila svijet. Šta je to novo Bosni i Hercegovini donijela pandemija korona virusa?

Prema ocjeni Svjetske banke u Bosni i Hercegovini, pandemija korona virusa opustošila je ekonomiju Bosne i Hercegovine, prouzrokujući tako veliku štetu firmama i tržištu rada. Ekonomisti Svjetske banke, Leonardo Lucchetti i Jamele Rigolini, u svom izvještaju³³ su naveli da su prije izbijanja pandemije, ekonomski izgledi u Bosni i Hercegovini bili na pozitivnom nivou. U ovom izvještaju se takođe navodi da je pandemija je preokrenula taj pozitivni trend, pa se sada zemlja suočava s najvećom recesijom nakon svjetske finansijske krize. Kao posljedica svega toga, broj zaposlenih osoba se do jula 2020. smanjio za oko tri procenta u odnosu na isti period 2019. godine, a broj građana prijavljenih kao nezaposleni se povećao za više od 19 hiljada. U drugom izvještaju Svjetske banke pod nazivom "Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19" procjenjuje se da će potrošnja u BiH pasti za 3,5 do 6,7 procenata što će dovesti do povećanja siromaštva, posebno među radničkom klasom. U zavisnosti od toga koliko dugo će kriza trajati, oko 35.000 do 85.000 osoba će vjerovatno postati siromašno. Prije pandemije je siromaštvo među radnicima u najviše pogođenim sektorima iznosilo oko devet procenata, a sad se taj broj uduplao.

Ono što govori u prilog istraživanjima Svjetske banke je i činjenica, da se broj ljudi koji koriste javnu kuhinju uduplao. Siromaštvo je jedan od vodećih uzroka osjećaja nesigurnosti kod ljudi. Podaci o siromaštvu u Bosni i Hercegovini su neažurni. Posljednji su iz 2015. godine, kako navode u odgovoru na upit iz Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Oni su naveli da je Agencija za statistiku BiH, u saradnji sa entitetskim zavodima za statistiku, započela početkom

³³ Izvještaj dostupan na: <https://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/covid-19-hitting-lives-and-livelihoods-are-we-flying-blind-through-storm>, pristupljeno: 02.10.2022.

januara sa prikupljanjem podataka za 2020. godinu. Međutim, zbog mjera preduzetih na suzbijanju virusa COVID-19 i nemogućnosti rada na terenu istraživanje je prekinuto. Anketa o potrošnji domaćinstava iz 2015. godine, u Bosni i Hercegovini, prema kojoj je 505.816 stanovnika ili 16,9 posto od ukupnog broja stanovnika u relativnom siromaštvu. Stopa siromaštva je tada za mlađe ispod sedamnaest godina iznosila 18,5 posto, dok je za starije od 65 posto bila 20 posto. Ankete o potrošnji u domaćinstvima provode se, svakih četiri ili pet godina.

Slika 5. Nivo siromaštva za vrijeme pandemije

34

³⁴ Preuzeto sa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/korona-virus-poslovi-bih-ekonomija/30901461.html>, pristupljeno: 03.10.2022.

Obzirom na veoma visok nivo siromaštva u zemlji, stiže se utisak da direktno ili indirektno vlasti u Bosni i Hercegovini bježe od surove istine, kada je reč o socijalnoj situaciji i siromaštvu ili drugačije rečeno, skrivaju ovakve podatke od javnosti.

Ranije u radu pomenuli smo predsjednika Ukrajine, Vladimira Zelenskog, koji u najtežim trenucima za ukrajinsku zemlju uživa ogromno povjerenje svojih građana. Međutim, Bosna i Hercegovina je država koja se ne može pohvaliti povjerenjem svojih građana u teškim trenucima prema vladajućim političkim elitama. U trenucima razbuktavanja pandemije korona virusom kada su građani trebali u najvećoj mjeri da se oslone na vlast, oni su i taj trenutak iskoristili da im zabiju nož u leđa. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine nije poduzela sve neophodne mjere, prije svega adekvatnu nabavku sredstava i opreme (testova i respiratora) čime je na indirektnan način ugrozila zdravlje i živote građana. Odgovor na COVID-19 temeljio se na usvajanju rigoroznih mjera u cilju prevencije kolapsa zdravstvenog sistema. Ali, građani su umjesto pomoći vlasti dobili aferu „respiratori“. Iako se na početku činilo da će ovo značiti početak obračuna sa krupnim kriminalom, na kraju ovo nije nikoga koštalo čak ni funkcije na kojoj su se nalazili za vrijeme nabavke respiratora.

O čemu se radi? Ukupno 100 respiratora iz Kine nabavila je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine preko firme "FH Srebrena malina“. Naknadno je takođe utvrđeno kako je „FH Srebrena malina“ dobila dozvolu za uvoz medicinskih sredstava od Agencije za lijekove i medicinska sredstva BiH koja je bila istekla za vrijeme nabavke. Cijena respiratora iz Kine u ovoj nabavci iznosila je 105.000 KM po komadu. To je najviša pojedinačna cijena respiratora nabavljenih tokom pandemije. 100 respiratora došlo je u dvije pošiljke, prva pošiljka od 80 respiratora kada je stigla utvrđeno je da oni nisu preporučeni za korištenje u jedinicama intenzivne njege. U izvještaju stručnog vještaka, a koje je objavilo Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, navodi se da nabavljeni ventilatori ne posjeduju ni minimum potrebnih bitnih karakteristika za adekvatan tretman pacijenata u jedinicama intenzivne terapije, među koje spadaju pacijenti oboljeli od virusa COVID-19.

Korona je čini se, samo pomogla da narod shvati kako vlast BiH funkcioniše decenijama. Pljačkanje kroz javne nabavke, od cesta, elektroprivrede, namjenske industrije i sada medicinskih sredstava, traje godinama. Sada, dok je još uvijek u toku istraga ovog slučaja, sve institucije, parlamenti, tužilaštva, mediji i civilno društvo moraju insistirati da se do kraja razotkriju sve malverzacije i dođe do svih krivaca. Svi krivci moraju snositi krivičnu, a čitav takav sistem vlasti i političku odgovornost. To je ključno za dalji razvoj i opstanak ove zemlje. Ono pozitivno što je donijela korona je osposobljavanje mlade populacije kada je u pitanju korištenje digitalnih uređaja za učenje i realizaciju online nastave. Mjere suzbijanja širenja virusa uključivale su zatvaranje škola i prelazak na učenje na daljinu, prvenstveno kroz

kombinaciju mrežnih platformi i aplikacija pametnih telefona i e-pošte za komunikaciju s nastavnicima putem raznih digitalnih usluga. Privremeno napuštanje tradicionalnih načina rada u obrazovanju imalo je snažne efekte na ranjive kategorije koji su se suočili sa značajnim strukturnim izazovima u tranziciji na sistem online učenja. Napominjem da se online obrazovanje uglavnom doživljava kao nužnost da odgovori na situaciju, a ne kao trajno rješenje. U pozitivnom tonu, primijećeno je da online nastava omogućava djeci da nastave školovanje bez većih prekida ili gubitka znanja. Dodatna prednost uključuje i veću dostupnost materijala i mogućnost da se pristupi platformama od kuće. Takođe, treba imati na umu da iskustvo online obrazovanja zavisi od mnogo faktora, ali posebno o starosti djeteta. Generalno, stariji uzrast ima tendenciju da se bolje nosi, dok su iskustva uglavnom negativna za mlađi uzrast, a posebno za i njihove roditelje. Najveći problem kod internet nastave s kojim su se suočavali mlađi uzrasti i oni koji se o njima brinu su pristup mrežnim platformama i svakodnevni nadzor. Mlađa djeca nisu u mogućnosti samostalno pristupiti mrežnim platformama i mnogo im je teže nositi se s predavanjima online, što je donekle bilo i očekivano. Oni imaju puno više koristi od direktne interakcije sa nastavnicima. Nemogućnost samostalnog korištenja online platforme podrazumijeva da staratelj mora stalno pomagati djetetu da se snađe na online platformi za vrijeme trajanja nastave. Online nastava za mlađi uzrast zahtijeva aktivno učešće roditelja, što stvara ogroman pritisak na njih. Ovdje se opet napominje i uloga medijske i informacijske pismenosti za savremeno društvo, posebno u ovakvim trenucima kada se online nastava predstavlja kao jedino rješenje.

Pandemija korona virusa ima pozitivan efekat na prijateljstva i društvene veze, a ovo se posebno odnosi na mlade u dobi između 18 i 30 godina. Jedan od pozitivnih efekata proizašlih iz krize ogleda se u činjenici da je velika većina stanovništva usmjerila pažnju na zajedničko dobro i okrenulo se pomaganju drugima kroz volontiranje ili jačanje njihovih zajednica, u ovome su se takođe najviše istakli mladi ljudi.

Kako je COVID-19 uticao na humanu sigurnost? COVID-19 kriza je dovela do brojnih poteškoća i strahova kod ljudi. Većina je bila zabrinuta oko toga da oni ili članovi njihovih domaćinstava neće moći dobiti odgovarajuću medicinsku pomoć ukoliko se zaraze virusom, ali su bili zabrinuti i da neće dobiti druge medicinske tretmane i preglede koji nisu povezani sa COVID-19. Pandemija je dovela do toga da sve druge bolesti, bez obzira o njihovoj hitnosti, padnu u drugi plan, jednostavno govoreći korona je sve zasjenila. Gdje god bismo krenuli, šta god bismo čitali, s kim god da razgovaramo sve se svodilo na korona virus. Mediji su itekako iskoristili ovaj trenutak slabosti kod ljudi, što je naslov više uznemiravajućeg sadržaja to je čitaniji, a u toliko je i njegov efekat veći. Ljudi se često u teškim životnim trenucima saosjećaju sa drugima i u nesreći pokušavaju pronaći zajednički izlaz, tako je i za vrijeme trajanja

pandemije korona virusa, kada su često organizovani protesti širom svijeta. Imajući u vidu uticaj medija za vrijeme trajanja pandemije, ne čudi prikazani natpis sa jednog od protesta.

Slika 6. Protesti za vrijeme korona virusa

„Novinarski virus“ zasnivao se na senzacionalizaciji, stvaranju teorija zavjere i sl., odnosno svemu onome što karakteriše savremene medije. Čini se da ni teorije zavjere nisu ono što su bile prije korone, čini se da mijenjaju svoje značenje. Teorija zavjere je bila neka teza koja se plasira u javnost, da bi se napravila određena šteta građanima koja se prikriva prikazivanjem sasvim druge priče u javnosti. Danas, teorija zavjere znači sve što čovjek samostalno može zaključiti vidjevši stvari onakve kakve jesu, ali koje se znatno razlikuju od onoga što se prikazuje na Klix.ba, BN televiziji, N1 televiziji, HRT-u, Novoj TV, Jutarnjem, Večernjem listu, Telegramu, Novom listu i skoro svim drugim medijima. Dakle, ono što oni vješto propuštaju reći, ali što se može lako zaključiti iz svega što znamo o virusu. No, isto tako kako god da okrenete, ako razmišljate svojom glavom, tražite naučne dokaze i istraživanja struke, a uz to imate sposobnost zaključivanja - vi ste teoretičar zavjere.

Građani Bosne i Hercegovine imaju uglavnom negativan stav kada je riječ o upravljanju i odgovoru na krizu sa korona virusom. Sigurno da postoje razlike u njihovim percepcijama među

entitetima i različitim demografskim grupama, ali u cjelini građani imaju veoma nizak nivo povjerenja u odgovor vlasti na pandemiju.

Mjere koje su poduzimane u svrhu suzbijanja širenja COVID-19 takođe su se negativno odrazile na osjećaj sigurnosti kod ljudi. Podjednako u oba entiteta, mjere za suzbijanje virusa kao što su policijski čas, nošenje maski, fizička distanca i zabrana prava na okupljanje imaju negativne efekte na njihove građanske i druge slobode. Ovo je naročito imalo uticaja na ljude koji žive sami u domaćinstvima. Sve navedeno, a i nemogućnosti fizičkog pristupa određenim institucijama ili da bi se izbjegla mogućnost infekcije, građani su proveli više vremena na internetu i daleko više koristili digitalne usluge nego je to bio slučaj prije izbijanja pandemije kao na primjer za online transakcije, uključujući online kupovinu, trgovinu putem interneta i e-bankarstvo. Kao posebno korisna stvar kada su u pitanju digitalne usluge su one koje omogućuju online pribavljanje potvrda i dozvola od opštine/općine (vjenčani list, izvod iz matične knjige rođenih itd.) ili konsultacije sa ljekarima putem interneta.

Borba sa korona virusom donijela je jedan novi način života i drugačiju sliku gledanja na isti. Ovog puta pozitivan učinak nije zavisio od jednog čovjeka, nego od zajedničkog djelovanja. Bez obzira odakle dolaze, iz kojeg dijela Bosne i Hercegovine, ljudi su se ujedinili u nesreći i uglavnom gledali kako da pomognu sebi i drugima, ali to nije bio slučaj sa bosansko-hercegovačkim političarima. Upravo njihova reakcija na novonastalu situaciju dovela je do toga da su građani ogorčeni na sistem. Jedan od fikanijih načina za unapređenje povjerenja u sistem upravljanja i sprečavanje dalje polarizacije veze između ljudi i odgovora na krizu i upravljanja krizom, jeste promocija inkluzivnog dijaloga, javne rasprave i komunikacija u čijem su središtu ljudi – svi građani Bosne i Hercegovine.

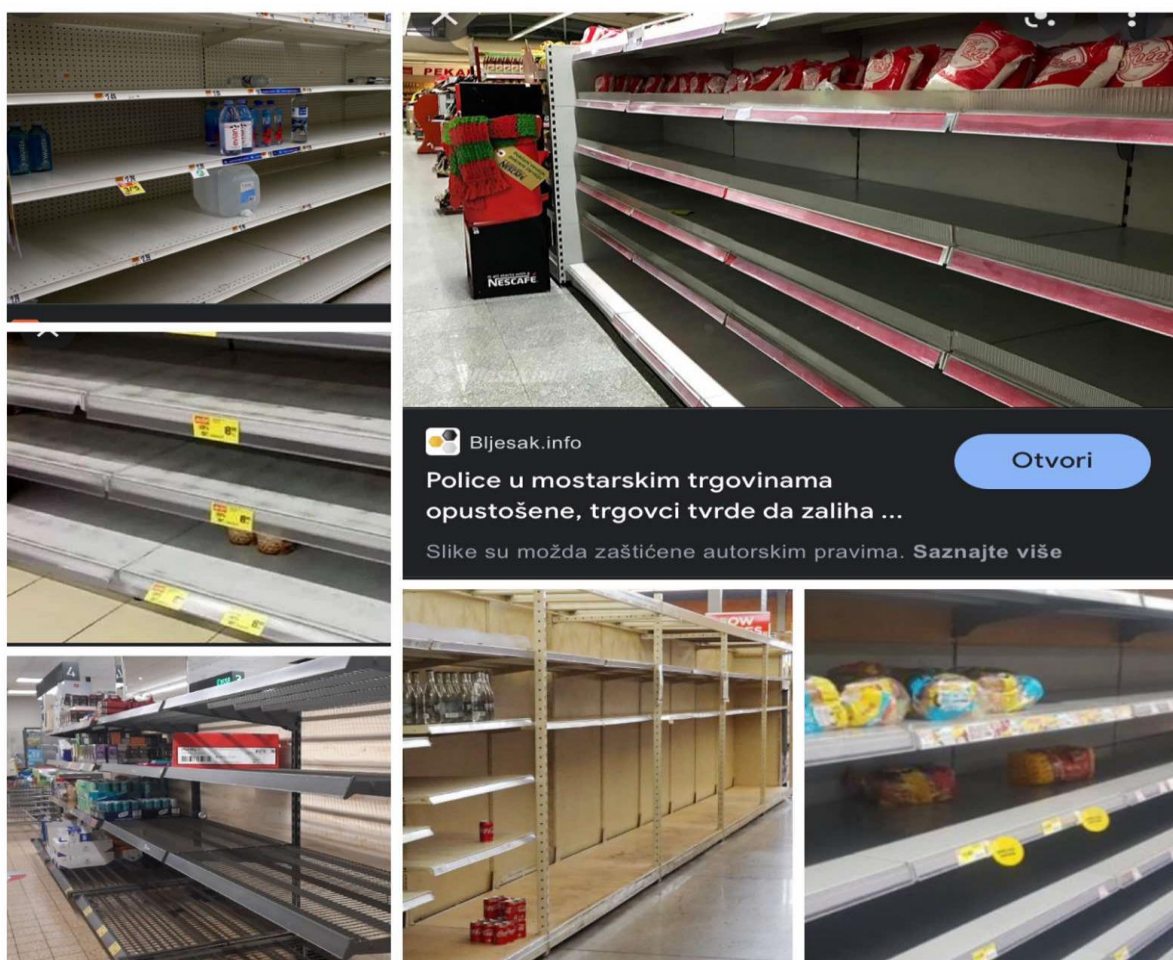
Šta nam je donio rat između Rusije i Ukrajine? Osim što je izbijanje rata uznemirilo građane Bosne i Hercegovine, dovelo je i do rasta cijena brojnih proizvoda, posebno prirodnog plina, nafte i naftnih derivata, električne energije i prehrambenih proizvoda. Osnovne posljedice koje će osjetiti države svijeta zbog izbijanja ovog sukoba su one ekonomske prirode. Ni Bosna i Hercegovina, neće biti pošteđena. Najranjivije su one ekonomije čija je vlastita proizvodnja minimalna ili je nema nikako, odnosno koje su potpuno ili dominantno zavisne o uvozu. U tim okolnostima nemoguće je izbjeći poskupljenja, čak i drastična, jedino ukoliko njihove vlade na vrijeme ne intervenišu određenim mjerama. Na dugoročnom planu je moguće da drugi proizvođači povećaju svoje kapacitete i time nadomjeste ruske i ukrajinske, što bi cijene ponovo mogla umanjiti, ali to se ne može riješiti preko noći i u određenom periodu su poskupljenja bila itekako izvjesna.

Bosna i Hercegovina se devedesetih godina suočila sa građanskim ratom i svim posljedicama koje on ostavlja iza sebe, tako ranjiva populacija sklona je unošenju još većeg nemira među

ljude i izazivanju osjećaja nesigurnosti. Imajući u vidu ovo, neki političari su pokušali iskoristiti situaciju i u još većoj mjeri izazvati strah kod građana izjavama o mogućnosti ponovnog izbijanja sukoba na ovim prostorima. Ovo se u velikoj mjeri odrazilo negativno na psihičko stanje građana, naročito onih starije dobi koji su na svojoj koži osjetili i duboko u sebi sakrili sve ono što je rat devedesetih godina donio u Bosnu i Hercegovinu. Evociranje na bolne uspomene svih građana naše zemlje, ne može donijeti ništa dobro, ni korisno.

Za vrijeme korone imali smo priliku gledati prizore iz trgovina gdje ljudi za sobom ostavljaju prazne police obezbjeđujući sebi zalihe hrane, isti scenario smo i sada mogli vidjeti.

Slika 7. Prazne police u trgovinama

Glad i nestašica negativno se odražavaju na humanu sigurnost. Iz straha od gladi, ljudi sve više pribjegavaju trendu obezbjeđenja zaliha na kućnom nivou za što duži vremenski period. Kao i pandemija, i ova kriza pokazuje koliko se opasno oslanjati na uvoz i uopšteno biti zavisani o bilo kome izvana. Neophodna je samoodrživost ekonomije u što većoj mjeri i diverzifikacija

ekonomskih odnosa, tako da niti ovisimo o uvozu za većinu svojih potreba niti ovisimo o samo jednom ili dva tržišta za plasman našeg izvoza, a isto tako govorimo i o značaju domaće proizvodnje. Ekonomska nezavisnost u ovom trenutku za Bosni i Hercegovinu predstavlja mit, jer ona je mala, otvorena ekonomija, a to znači maksimalnu zavisnost od globalnih prilika.

Ako govorimo o nekom izrazito optimističnom scenariju brzog okončanja sukoba, uspješnog diplomatskog rješenja i potpune deeskalacije krize, moguće je da se i svi prateći događaji poput sankcija uskoro uklanjaju i ekonomski tokovi postepeno obnove. U tom slučaju, iako bi neke posljedice sigurno ostale, ne bi morali govoriti o potpunom strateškom preokretu međunarodnih odnosa. Što sve ovo duže traje to je izvjesnije da su i promjene trajnije i da ćemo zaista imati bitno drugačije odnose u svijetu i način kako se odvijaju globalni tokovi, kako u ekonomiji, tako i u svim drugim oblastima.

4.2. Politička situacija u Bosni i Hercegovini

Politiku Bosne i Hercegovine karakterišu političko prepucavanje, etnonacionalistička retorika i nastojanje podriivanja, opstruiranja i blokiranja kako državnih, tako i entitetskih institucija. Sve ovo stvara političku nesigurnost koja niti je pogodna za strane investicije, a niti je kao takva u interesu njenih građana. Takođe, sve češća neslaganja prilikom iznošenja određenih stavova koji se tiču svih nas, naročito od strane institucija sa sjedištem u Republici Srpskoj čija se uspostava najavljuje stvara dodatnu konfuziju i kod ljudi unutar države i kod stranih investitora. Ono što najviše koči napredak je endemska korupcija na najvišim nivoima vlasti, koja kao takva pustoši zemlju i ubija svaki vid ekonomske budućnosti Bosne i Hercegovine. Politička kriza u kojoj trenutno plivamo bez presedana prijeti sigurnosti i stabilnosti Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu koliko su i ostale zemlje u okruženju uključene u dešavanja unutar države, opravdano je strahovati od prelijevanja krize na kompletan Balkan.

Međunarodni akteri sudjeluju kao natkrovljujući jamac i povremeni igrač u političkom procesu. Visoki predstavnik zauzima poziciju suverena u situacijama kada domaće političke elite nisu spremne na kompromis i svojim (ne)donošenjem odluka parališu cijeli sistem. Aktuelni visoki predstavnik Christian Schmidt izjavio je da se Bosna i Hercegovina suočava sa najvećom egzistencijalnom prijetnjom u poslijeratnom periodu³⁵. Ovakva izjava potpuno je očekivana imajući u vidu pristup i način na koji se izjašnjavaju bosnasko-hercegovački političari. Ovom

³⁵ Detaljnije na: <https://www.aa.com.tr/ba/analiza-vijesti/analiza-kriza-u-bih-iz-izolacionisti%C4%8Dke-perspektive/2492663> , pristupljeno: 01.10.2022.

izjavom pokušao je alarmirati evropske zvaničnike i međunarodnu zajednicu da zajedničkim snagama poduzmu nešto u interesu građana Bosne i Hercegovine.

Političari veoma često koriste zamršenu strukturu stanovništva, naročito za vrijeme predizbornih kampanja, gdje im je glavna karakteristika svakog političkog skupa podjela na „mi“ i „oni“. Bosna i Hercegovina predstavlja mjesto susreta monoteističkih vjera i tradicija, tako da svako neprijateljstvo unutar države ima osnov da utiče i na odnose između islama i hrišćanstva. Ljudi na ovim prostorima su po svojoj prirodi najosjetljiviji na vjersku podjelu, naročito nakon rata u Bosni i Hercegovini. Još uvijek nismo uspjeli prevazići te vjerske ili etničke, kulturne i bilo koje druge razlike. Upravo iz razloga jer nas ne predstavljaju oni koji potenciraju na sličnostima, već na razlikama, zato je i teže prevazići tu barijeru prihvatanja drugog i drugačijeg. U tom odnosu uzajamnog prebacivanja krivice s jednih na druge politički akteri oduzimaju moć jedni drugima, ali na takav način produbljuju međusobnog neprijateljstva omogućuju legitimnost tim istim neprijateljima unutar njihove nacionalne zajednice. Pa tako i opstaju duži niz godina, zahvaljujući jedni drugima. U kontekstu tri ratne zajednice koje su uspješno formirale tri nesumjerljive etnopolitike, koje služe kao strategije opstanka pojedinoga nacionalnog segmenta, ali i vizije budućih političkih generacija. Svaka od njih posjeduje vlastitu moć i političku snagu te kao takve, što je izuzetno važno, uvažavaju određeni oblik demokratske legitimacije u društvu.

Politička situacija je sve komplikovanija, a građani sve više zbunjeni. Sigurna sam da ovakva politička situacija u državi izaziva osjećaj nesigurnosti kod građana, a sa time se u razgovoru sa ambasadorom Narodne Republike Kine u Bosni i Hercegovini, Ji Pingom, složio i Ministar sigurnosti Bosne i Hercegovine Selmo Cikotić.³⁶ Važno je naglasiti da moralisanje nad ovakvim političkim modelom ne rješava probleme već ih dodatno komplikuje, te dovodi u pitanje potrebu za stvarnim razumijevanjem kompleksnosti sistema i neefikasnosti u političkom odlučivanju. Najbolji način za početak promjena unutar BiH jesu izbori koji su ovog puta pokazali da su ljudi spremni na promjene i nove izazove koje će donijeti nova vlast u državi. Nedavno održani izbori pokazatelj su da ljudi žele promjene i da žele podržati nove političke lidere koji možda mogu pomoći u poboljšanju političke i društvene situacije u zemlji. Ključ bolje budućnosti krije se u mladim naraštajima, koji će za cilj morati imati brisanje granica unutar Bosne i Hercegovine, izgradnju nepostojećeg povjerenja i prihvatanje razlika drugog i drugačijeg od sebe. Ovo zvuči teško u teoriji, još je teže sprovođenje u praksi, ali nije nemoguće i ne treba tek tako odustajati od ovoga. Na ovakvim temeljima treba da počiva nova politička slika Bosne i Hercegovine.

³⁶ Detaljnije na: <https://www.aa.com.tr/ba/politika/cikoti%C4%87-trenutna-politi%C4%8Dka-situacija-u-bih-izaziva-osje%C4%87aj-nesigurnosti-kod-gra%C4%91ana/2410756> , pristupljeno: 03.10.2022.

4.3. Uloga medija u životu savremenog čovjeka

Savremeni čovjek ne može zamisliti život bez medija bilo kojeg oblika. Kada govorimo masovnoj komunikaciji, medijskoj psihologiji, društvenim mrežama i platformskom društvu, uticaj medija i medijski efekti na misli, stavove i ponašanje pojedinca ili publike su nevjerovatni. Bilo da su pisani, televizijski ili govorni, masovni mediji za cilj imaju da dopiru do velike publike. Uloga i učinak masovnih medija u oblikovanju moderne kulture savremenog čovjeka je neizostavna jer ima uticaj na mnoge aspekte ljudskog života. Mediji mogu uticati na to za koga ćemo glasati na izborima, ko će nam biti omiljen, ali ono glavno utiču na formiranje pojedinačnih stavova i uvjerenja ili isto tako iskrivljavanje znanja osobe o određenoj temi zbog pristupa lažnim informacijama.

Sveukupni uticaj masovnih medija se drastično povećao tokom posljednjih nekoliko godina, a nastaviće da se povećava kako se sami mediji budu dodatno razvijali. Posebno je važna uloga medija na psihosocijalni razvoj djece mlađe životne dobi. Važno je da ljekari razgovaraju s roditeljima o izloženosti njihovog djeteta medijima i da daju smjernice o korištenju bilo kojeg medija prilagođenog uzrastu djeteta, jer nije dovoljno ono što dijete može čuti u kući, riječ struke i oslanjanje na naučna istraživanja je primarno. Djeca uglavnom koriste televiziju, radio, muziku, ali i video igrice i društvene mreže. Posebno treba naglasiti moguće efekte koje može izazvati upotreba neadekvatnih video igrica za uzrast djeteta, ali i prekomjerna upotreba društvenih mreža. Neophodno je djecu konstantno imati pod nadzorom i često kontrolisati istoriju pretraživanja na internetu.

Kako se se masovni mediji razvijali tako smo živjeli medijske promjene koje su se pojavile sa novim oblicima novinarstva, novim medijskim formatima, novim medijskim tržištima, novim načinima komuniciranja i novim medijskim tehnologijama. Uticaj medija je stvarna snaga koju može da prouzrokuje medijska poruka, ona rezultira ili promjenom ili jačanjem publike ili individualnih uvjerenja. Trenutno, medijska poruka ima nevjerovatno snagu, jer za nekoliko sekundi može da doprete do velikog broja ljudi i „natjerate“ ih da pročitaju ono što imate za reći. Savremeni čovjek je kreator medijskog sadržaja. Medijski efekti su mjerljivi efekti koji su rezultat ili medijskog uticaja ili medijske poruke koju ste plasirali publici. Naravno, ne rezultiraju svi efekti nekom promjenom, niz je faktora koji mogu na to da utiču, neke medijske poruke trude se samo ojačati već postojeća uvjerenja. Ali, da bismo znali kakav efekat je poruka imala na publiku, moramo imati povratnu informaciju koja će nam reći šta smo postigli kod ljudi prilikom čitanja iste.

Društvene mreže su promijenile ne samo naša razmišljanja i poglede na društvene pojave, već one danas upravljaju i našim ponašanjem i društvom u cjelini. Danas su nam društvene mreže omogućile potpuno nove stilove komunikacije, što ima veliki uticaj na svakodnevni život ljudi. Društvene mreže uspjele su okupiti ljude sa zajedničkim interesima i proširiti njihovu ideologiju širom svijeta. Ljudsko ponašanje se sve više mijenja u trenucima kada se bavimo tehnologijom, posebno kada smo konstantno online na društvenim mrežama. Svakodnevna upotreba društvenih mreža toliko se povećala da je skoro pa nemoguće zamisliti jedan dan bez njihove upotrebe. Stalno korištenje izaziva jedan vid zavisnosti o društvenim mrežama, naročito kod mladih ljudi.

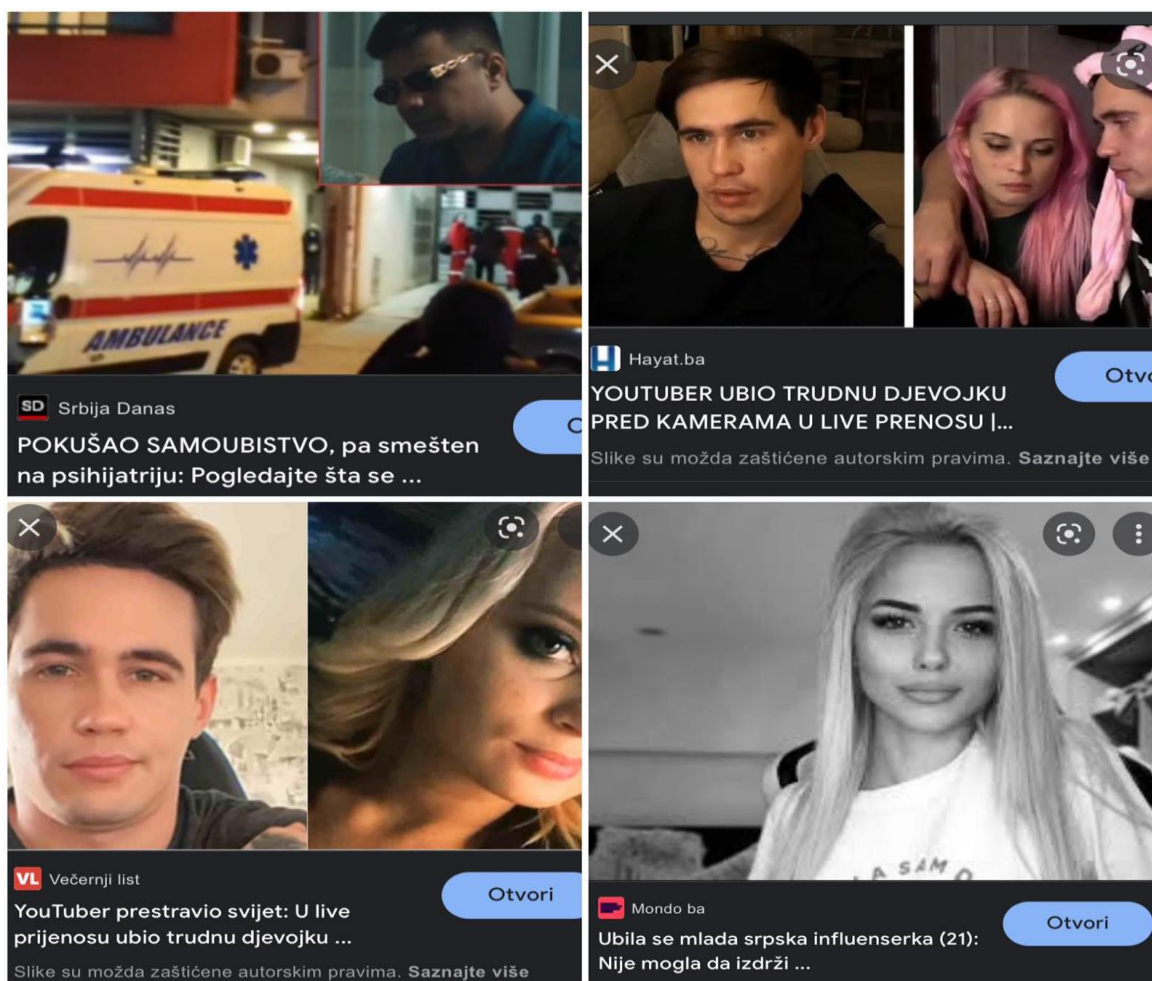
Niz je pozitivnih strana društvenih mreža, neke od njih su da one mogu probuditi kreativnost u našem razmišljanju jer ljudi mogu dijeliti svoje stavove i raditi s drugim ljudima što im širi vidike, omogućavaju ljudima da istražuju i da su aktivno uključeni bez imalo straha da budu odbijeni, igre na društvenim mrežama mogu izgraditi društvene veze, poboljšati nečiju samoefikasnost, povećati kognitivnu fleksibilnost, kao i samokontrolu. Društvene mreže mogu naučiti mlade ljudi kako se nositi s uspjesima i neuspjesima u stvarnom životu. Neizostavno je povezivanje na društvenim mrežama sa porodicom, prijateljima, ali isto tako i mogućnost pronalaska novih poslovnih ponuda.

Pored pozitivnih, kao i sve ostalo, društvene mreže imaju i svoje negativne strane kao što su nedostatak interakcije licem u lice koja je neophodna za razvoj ličnosti, učenje socijalnih i komunikacijskih vještina uklonjene su iz života ljudi, posebno kod mlađih generacija. Djeca sve više imaju poteškoća u interakciji s drugima, što može dovesti do pojave nedruštvenog ponašanja. Ljudi postaju nezadovoljni svojim trenutnim životnim okolnostima, jer im se tuđi životi nude kao na tacni, skloni su stalnom poređenju sa drugima, što veoma lako dovodi do problema sa samopoštovanjem, čak i depresijom. Korištenje društvenih medija također je povezano sa cyber maltretiranjem i cyber zlostavljanjem od strane anonimnih korisnika na mreži, što dovodi do problema samopoštovanja, privatnosti itd. Ne tako davno, svjedočili smo samoubistvu mlade influencerske u Srbiji, koja je sebi oduzela život jer nije mogla da se nosi sa lošim i negativnim komentarima na društvenim mrežama. Nije rijetkost da čitamo o takvim slučajevima na portalima, takve stvari se sve više dešavaju i neophodno je mlade zaštititi na neki način od grubih i podrugljivih komentara. Širenje govora mržnje na društvenim mrežama je ozbiljan problem, kojem treba posebno pokloniti pažnju. Nije teško zaključiti i da nasilne video igre dovode do porasta nasilnih tendencija i izazivanja nasilnog ponašanja, naročito kod djece mlađe životne dobi.

Uz društvene mreže postalo je gotovo nemoguće izbjeći loše vijesti i negativne uticaje na naše svakodnevne živote. Sve ovo može dovesti do dugotrajnih psiholoških posljedica i na kraju

dovesti do misli o raspadanju našeg svijeta, stresa i anksioznosti. Posljednji stadij u koji se čovjek može dovesti nezadovoljan svojim životom je buđenje suicidalne misli i oduzimanje života samom sebi. Važno je podići svijest o ovom problemu, važno je čuti glas svih onih koji traže pomoć, a isto tako je važno djecu od malih nogu učiti društvenim vrijednostima.

Slika 8. Posljedice cyber nasilja

Društvene mreže će tek imati još veći uticaj na budućnost društva i ljudske percepcije, i to na mnogo načina. Mnogi su počeli upravo zahvaljujući savremenim medijima lažni život koji predstavljaju svojim pratiocima na društvenim mrežama, a realnost je daleko drugačija od toga. Mladi ljudi na raznim profilima putem društvenih mreža stvaraju pogrešnu sliku o životu i društvenim vrijednostima, na takav način grade životne idole i dive se ljudima koji žive „savršeni“ život. Potpuno je za očekivati da počinju oponašati sve ono što vide kod drugih, pa nas i ne čudi u kakvo društvo se danas pretvaramo.

5. Zaključak

Iz svega navedenog dolazimo do zaključka da su mediji postali sve ono što nas okružuje. Danas, u savremenom društvu, mediji predstavljaju osnovni izvor informacija. Jednostavno, htjeli mi to priznati ili ne, oni su postali sastavni dio naših života i u neku ruku je postalo nemoguće zamisliti život bez njih.

Sigurnost čovjeka postaje sve zanimljivija oblast u sigurnosnim studijima. Humana sigurnost može se povezati sa raznim oblastima iz svakodnevnog života. Savremeni život za posljedicu ima i usko povezivanje medija i humane sigurnosti, odnosno način na koji mediji mogu uticati na život današnjeg čovjeka. Mediji utiču na humanu sigurnost u velikoj mjeri, veoma lako mogu izazvati strah i paniku, kao i mir i spokoj. Nažalost, više je primjera putem kojih se prikazuju negativni i loši događaji koji su ujedno i čitaniji i traženiji od strane publike. Nije rijetkost da se novinari koriste netačnim i neprovjerenim informacijama samo kako bi došli do što većeg broja čitalaca. Sve što predstavlja medije u današnjem društvu doprinijelo je razvoju jednog novog fenomena, a to je informacijski nered. Ovaj termin su proučavali i predstavili Claire Wardle i Hossein Derakhshan 2017. godine, pa iz tog razloga i važi za termin novijeg doba. Najprostije rečeno on predstavlja dijeljenje ili doprinos širenju lažnih informacija sa ili bez namjere da se nekome nanese šteta. Takve vijesti se kategoriziraju kao dezinformacije, polu informacije i lažne ili zlonamjerne informacije. Širenje ovakvih informacija može se negativno odraziti na ugled određenih ljudi, grupe ljudi, (ne)državnih institucija ili nekih političkih tijela. Izvještavanja o raznim temama vođena informacijskim neredom obiluju ne samo bosansko-hercegovački mediji, nego mediji svugdje u svijetu. Naslovi i tekstovi koji sadrže nedovoljno provjerene, neistinite i nepotpune informacije objavljuju se svaki dan, a služe kao „sočna“ vijest koja će isto tako doprinijeti većem broju „klikova“. Ma koliko nama u ovom trenutku zvučalo surovo, ljudi su željni vijesti koje prikazuju tuđu nesreću. Upravo ovakvi novinski članci su najčitaniji ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i u svijetu. Neki od ovakvih primjera navedeni su u ovom radu kako bi ljudi imali jasniju sliku o čemu govorimo.

Mediji zapravo nisu ni dobri, a ni zli. Mediji su i jedno i drugo, mediji koliko imaju pozitivnih, toliko imaju i negativnih karakteristika. Isto tako, ono kako se predstavlja njihov uticaj ne određuje ih ni pozitivno, niti negativno. Niz je faktora koji mogu uticati na određenje medija. Pozitivan uticaj medija ogleda se u sticanju znanja i potrebnih vještina, kao i usvajanju naučnog i kulturnog naslijeđa, te razvoju stvaralačkih sposobnosti. Neki od negativnih uticaja na pojedince ogledaju se u tome što sugeriršu na njihovo društveno ponašanje, ponašanje koje je društveno neprihvatljivo i pogrešno. Taj negativan uticaj vrši se preko prenošenja sadržaja koji

favoriziraju nasilje, pretjerani konzumerizam, kriminal i slično. Iako ne možemo odlučiti da od danas uzimamo od medija samo ono što je pozitivno, možemo oboje iskoristiti za dalji napredak u životu, koristeći se primjerima negativnog za prikazivanje onog što je pogrešno, gdje bi pozitivno služilo kao vodič i nadogradnju ranije stečenih znanja. Mediji su u suštini, onakvi kakvima smo ih mi spremni prihvatiti. Onako kako se mi ophodimo i ponašamo prema medijskim sadržajima odraz je našeg prihvatanja i rezonovanja medija. Život savremenog čovjeka ne može postojati bez digitalnog i platformskog društva čiji robovi postajemo postepeno. Mnogo je faktora koji su putem medija uticali na humanu sigurnost u posljednje tri godine, od pandemije korona virusa i ratnog sukoba između Rusije i Ukrajine, do svakodnevnih dešavanja u državi i regionu. Svi oni su zajedničkim snagama ostavili fatalne posljedice kako u Bosni i Hercegovini, tako i u svijetu. Mediji podjednako imaju uticaj na svakog čovjeka u svijetu, samo je razlika u tome kako će neko prihvatiti tu medijsku prezentaciju i na koji način će je iskoristiti. Nemoguće je očekivati da ljudi svih životnih dobi isto prihvataju sve medijske sadržaje. Prirodno je da ljudi koji su medijski i informacijski obrazovani lakše procjenjuju kakav je sadržaj kojem pristupaju, zato je važno konstantno potencirati na njegovom usponu, što je slučaj i u ovom radu.

Medijska i informacijska pismenost je nužna za život savremenog čovjeka. U skladu sa svim onim što savremeni mediji nose sa sobom i danas predstavljaju, medijska i informacijska pismenost postala je imperativ. Valjan i adekvatan način korištenja medijskih sadržaja može donijeti mnogo toga pozitivnog društvu u kojem živimo. Nemoguće je na pravičan način procijeniti i sagledati određenu situaciju ukoliko se čovjek ne vodi znanjem iz medijske i informacijske pismenosti koju u stopu prati i kritičko razmišljanje. Zagarantovan uspjeh i pokretač reformi od osnovnog do visokoškolskog obrazovanja, gdje je ljudima važno dokazati koliko je bitno razumijevanje uticaja medija na društvo u cjelini krije su upravo u podizanju svijesti o medijskoj i informacijskoj pismenosti. Ova tema nije iznimno važna samo za Bosnu i Hercegovinu, kako je to ovim radom predviđeno, nego i za cijeli svijet koji je sve češće na udaru raznih cyber napadača.

Na osnovu javno dostupnih podataka i istraživanja nije moguće utvrditi koji je najčitaniji portal u Bosni i Hercegovini, ne postoje adekvatna istraživanja niti pouzdane informacije o tome ko se nalazi na vodećem mjestu najzastupljenijeg medija u Bosni i Hercegovini. Jedan od razloga zašto je to tako je i taj što se svaki čitaniji portal na kraju godine samostalno proglasi za najčitanijeg. Dostupni su članci u kojem se Klix.ba, Dnevni avaz, BN, N1 i RTRS proglašavaju kao najposjećeniji, najgledaniji i najčitaniji u protekloj godini. Iz navedenog proizlazi da ne može biti dovoljan jedan izvor informacija za analizu određenog medijskog sadržaja, da bi analiza bila relevantna potrebno je analizirati više medija koji se smatraju za najčitanije u Bosni

i Hercegovini. Upravo u takvim trenucima se i javlja konfuzija kod čitalaca jer nije rijetkost da o istoj temi mediji izvještavaju na potpuno različite načine.

Posebno je važno naglasiti međusobnu povezanost između medija i političkih elita u Bosni i Hercegovini, te da pokušamo na neki način da se suprostavimo političkoj situaciji koja je zapala u krizu. Isto tako da pokušamo zaustaviti dalji napredak medija koji se nalaze pod kontrolom vlasti, gdje su politički lideri urednici medijskog sadržaja koji nam se svakodnevno plasira.

Savremeni čovjek dužan je prema samom sebi da se nauči nositi sa svim savremenim izazovima koje nosi novo doba i medijsko i platformsko društvo u kojem živimo. Pronaći valjan i adekvatan način da istraje u toj namjeri je teško, ali nije nemoguće. Uticaj medija na život čovjeka se u budućnosti neće smanjivati, on samo može postepeno rasti. Krajnja tačka rasta uticaja medija na život čovjeka ogledaće se u potpuno zavisnom položaju čovjeka u odnosu na medije. Mada, kada bolje sagledamo i današnje stanje nismo daleko od te krajnje tačke.

Bibliografija

Knjige:

1. Anić, V., Goldstein, I., 2020, *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb.
2. Battersby, P., Siracusa, M. J., 2009, *Globalization and Human security*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., USA.
3. Beridan, Izet, 2008, *Politika i sigurnost*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
4. Beridan, I., Tomić, M., i Kreso, M., 2001, *Leksikon sigurnosti – dopunjeno izdanje*, DES, Sarajevo.
5. Collins Alan, prevele Ružica Jakešević, Monika Suknaić, redakcija i predgovor Siniša Tatalović, 2010, *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb.
6. Postman, Neil, 1993, *The Surrender of Culture to Technology*, Vintage Books, New York.
7. Roosevelt, Franklin D., 1941, *Four freedoms speech*, Washington.
8. Smajić, M., Seizović, Z., Turčalo, S., 2017, *Humana sigurnost u postkonfliktnom kontekstu*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
9. Tatalović S., Grizold A., Cvrtila V., 2008, *Suvremene sigurnosne politike*, Golden marketing, Zagreb.
10. Termiz, Dževad, 2013, *Kritika teorije*, Amos Graf, Sarajevo.
11. Termiz, Dževad, 2009, *Metodologija društvenih nauka – drugo dopunjeno i prošireno izdanje*, Grafit Lukavac, Lukavac.
12. Termiz, Dževad, 2013, *Osnovi metodologije socijalne psihologije*, Amos Graf, Sarajevo.
13. Termiz, Dževad, 2014, *Specifičnost metodologije istraživanja u bezbjednosnoj djelatnosti*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
14. Termiz, Dževad i Milosavljevic, Slavomir, 2000, *Praktikum iz metodologije politikologije*, Sarajevo.
15. Vajzović, Emir, 2020, *Medijska i informacijska pismenost: istraživanje i razvoj*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
16. Vajzović, E., Hibert, M., Turčilo, L., Vučetić, V., Silajdžić, L., 2021, *Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Publikacije/izvještaji:

1. Boarini, Margareth, 2022, *Disruptive Communication: Challenges and Opportunities of the 21st Century*, Pontificia Universidade Catolica de Sao Paulo, Sao Paulo
2. Claire Wardle, PhD & Hossein Derakhshan With research support from Anne Burns and Nic Dias, 2017, *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe.
3. Hrvatska enciklopedija, Mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
4. Lucchetti, Leonardo i Rigolini, Amele. 2020, *COVID-19 is hitting lives and livelihoods, but are we flying blind through this storm?*.
5. United Nations Development Programme, 1994, *Human Development Report*, Oxford University Press, New York.

Članci/naučni radovi:

1. Deković, Alma, 2021, *Cikotić: Trenutna politička situacija u BiH izaziva osjećaj nesigurnosti kod građana*, Anadolu Agency.
2. Homenko, Svjetoslav, 2022, *Ukrajina i Rusija: Stanje ukrajinske politike posle pola godine rata sa Rusijom*, BBC.
3. Jandrić, Petar, 2019, *The Postdigital Challenge Of Critical Media Literacy* u „The International Journal of Critical Media Literacy“, str. 26-37., Brill.
4. Jurčić, Daniela, 2017, *Teorijske postavke o medijima – definicije, funkcije i utjecaj* u „Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti“ Vol. 21, No. 1, str. 127-136., Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar.
5. Liotta, P. H. and Owen, Taylor, 2006, *Sense and Symbolism: Europe Takes On Human Security* u „The US Army War College Quarterly: Parameters“ Vol. 36, No. 3, str. 85-102.
6. Milojević, Milorad i Đugum, Aida, 2020, *Preživljavanje u doba korone*, Radio Slobodna Evropa.
7. Owen, Taylor, 2004, *Challenges and opportunities for defining and measuring human security*, Disarmament Forum.
8. Skoko, Božo, 2011, *Hrvatski medijski trendovi 1991.-2011.* u „Diacovensia: teološki prilozi“ Vol. 19 No. 3, str. 15-24., Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
9. Tsirogianni, Stavroula i George, Gaskell, 2011, *The Role of Plurality and Context in Social Values* u „Journal for The Theory of Social Behaviour“ Vol. 41, No. 4, str. 441-465.

10. Vajzović, Emir, 2019, *Medijska i informacijska pismenost u sistemu cyber sigurnosti* u „Kriminalističke teme XIX“, str. 529-543.

11. Vajzović, Emir, 2020, *Digitalna transformacija sigurnosti i algoritamska demokratija* u „Sarajevski žurnal za društvena pitanja“ No. 2, str. 7-37., Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Stranica 67 od 67

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sigurnosne i mirovne studije
Predmet: Master teza

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Katarina Marković
Naslov rada: Uticaj medija na humanu sigurnost
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 67

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
